ئىلى گېزىتى

1991 - يىل
4 - ئاينىڭ
6
كۈنى
(شەنبە)
5800- سان

伊犁日報 (维文)
مەملىكەت بويىچە بىر تۇتاش نومۇرى CN56–27/Z
« ئىلى گېزىتى » ئىدارىسى نەشر قىلدى

7- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 4- يىغىنى 4 - قېتىملىق يىغىن ئۆتكۈزدى

7- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 4- يىغىنى 4- ئاينىڭ 3- كۈنى چۈشتىن ئاۋۋال خەلق سارىيىدا 4- قېتىملىق ئومۇمىي يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى، ئالىي خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى ھەمدە ئالاقىدار تەكلىپ لايىھەلىرى ئۈستىدە قارار چىقاردى.

ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى رېن جيەنشىن يىغىنغا ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ 1990- يىللىق ئاساسلىق خىزمەتلىرى ۋە بۇ يىللىق خىزمەت ئورۇنلاشتۇرۇشىنى دوكلات قىلدى. ئالىي خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى ليۇ فۇجى يىغىنغا ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

بۇ قېتىمقى يىغىن يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق، 7- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىنى تولۇقلاپ سايلىدى. باش مىنىستىر لى پېڭنىڭ نامزات كۆرسىتىشىگە ئاساسەن، بۇ قېتىمقى يىغىن گوۋۇيۈەننىڭ قىسمەن مۇئاۋىن باش مىنىستىر ۋە دۆلەت كومىسسارلىرىنى ۋەزىپىگە تەيىنلەشنى قارار قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىن ئاۋاز بېرىش ئەسۋابىنى بېسىش ئۇسۇلى ئارقىلىق، گوۋۇيۈەننىڭ قىسمەن مۇئاۋىن باش مىنىستىر ۋە دۆلەت كومىسسارلىرىنى ۋەزىپىگە تەيىنلىدى.

— شىنخۇاشې

مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى 7- نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 4 - يىغىنى يېپىلدى

يىغىن ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سىياسىي جەھەتتە مەسلىھەت بېرىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش فۇنكسىيىسىنى ئەستايىدىل ئادا قىلىپ، پائال تۈردە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا قاتنىشىپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىپ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئون يىللىق پىلانى، 8- بەش يىللىق پىلاندىكى ئۇلۇغۋار ۋەزىپىلەرنى غەلىبىلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ۋەتەننى بىرلىككە كەلتۈرۈش، جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈش يولىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى چاقىرىق قىلدى

شىنخۇاشې، بېيجىڭ، 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى خەۋىرى. جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ 4 - يىغىنى كۈنتەرتىپتىكى تۈرلۈك ئىشلارنى تولۇق ئورۇنداپ، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن خەلق سارىيىدا يېپىلدى.

يىغىن ماقۇللىغان سىياسىي قارار ھەر دەرىجىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى تەشكىلاتلىرى ۋە ئەزالىرىغا ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سىياسىي جەھەتتە مەسلىھەت بېرىش، دېموكراتىك نازارەت قىلىش فۇنكسىيىسىنى ئەستايىدىل ئادا قىلىپ، پائال تۈردە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش...

كېڭەشنىڭ رەئىسى لى شيەننيەن، مۇئاۋىن رەئىسلىرى ۋاڭ رېنجۇڭ، خۇڭ شۆجى، گۇمۇ، ياڭ جىڭرېن، كاڭ كېچىڭ، پابالا گېلېينامگيې، جۇپېييۈەن، ۋاڭ گۇاڭيىڭ، دېڭ جاۋشياڭ، جاۋ پۇچۇ، چۇ ۋۇ، ماۋ يىرۋې، ۋاڭ ئېنماۋ، چيەن شۆشېن، چيەن ۋېيچاڭ، خۇ شېڭ، سۇن شياۋسۈن، چېڭ سىيۈەن، چيەن جېڭيىڭ، سۇ بۇچىڭ، ئىسمايىل ئەھمەت، خۇ جىڭرۇ، دېڭ گۇاڭشۈن، باش كاتىپ سۇڭ دېمىن ۋە مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشىنىڭ دائىمىي ئەزالىرى رەئىس سەھنىسىدىن ئورۇن ئالدى.

جياڭ زېمىن، ياڭ شاڭكۇن، لى پېڭ، ۋەن لى، چياۋ شى، سۇڭ پىڭ، لى رۇيخۇەن، ۋاڭ جېن، تيەن جيۈن، لى ...

... 1859 كىشى، بۈگۈنكى يىغىنغا قاتناشقان ئەزالار 1621 كىشى.

مۇئاۋىن رەئىس ۋاڭ رېنجۇڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە يىغىن ئالدى بىلەن مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، دائىمىي ئەزالىرىنى كۆپەيتىپ سايلىدى، باش كاتىپنى تولۇقلاپ سايلىدى. سايلام ئېلېكترونلۇق ئاۋاز بېرىش ئەسۋابى ئارقىلىق بىرمۇ بىر ئاۋازغا قويۇش ئۇسۇلى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى.

ئەزالارنىڭ ئاۋاز بېرىشى ئارقىلىق، يې شۇەنپىڭ مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە كۆپەيتىپ سايلاندى؛ سۇڭ دېمىن مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشىنىڭ باش كاتىپلىقىغا تولۇقلاپ ...

... لىھەت كېڭەشى 7- نۆۋەتلىك كومىتېتى 4- يىغىنىنىڭ دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى توغرىسىدىكى قارارىنى ماقۇللىدى.

يىغىن مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى تەكلىپ لايىھەلىرى خىزمىتى كومىتېتىنىڭ سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى 7- نۆۋەتلىك كومىتېتى 4- يىغىنىنىڭ تەكلىپ لايىھەلىرىنى قاراپ چىقىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ماقۇللىدى. يىغىن ئېچىلغاندىن تارتىپ 3- ئاينىڭ 30- كۈنىگىچە تەكلىپ لايىھەلىرى خىزمىتى كومىتېتى ئەزالارنىڭ جەمئىي 1689 پارچە تەكلىپىنى تاپشۇرۇۋالدى. تەكلىپ لايىھەلىرى خىزمىتى كومىتېتى ئەزا...

تۇرپان - قۇمۇل ئويمانلىقىدا نېفىت جېڭى باشلاندى

شىنخۇاشې، ئۈرۈمچى، 4- ئاينىڭ 3- كۈنى خەۋىرى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى تۇرپان-قۇمۇل ئويمانلىقى ئېلىمىزنىڭ غەربىدىكى يەنە بىر چوڭ تىپتىكى نېفىت ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بولۇپ قالغۇسى. نۆۋەتتە، نەچچە ئون مىڭ كىشىلىك نېفىت ئېچىش قوشۇنى يالقۇنتاغ ئېتىكىگە توپلىنىپ، 8- بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە بۇ يەردە مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان چوڭ نېفىتلىك قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلماقتا.

تۇرپان - قۇمۇل ئويمانلىقى شىنجاڭنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان. تۇرپان - قۇمۇل نېفىت جېڭى جۇڭگو نېفىت-تەبىئىي گاز باش شىركىتىنى «شەرقىي قىسمىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، غەربىي قىسمىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئېلىمىزنىڭ نېفىت سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ستراتېگىيىلىك يۆتكىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش» تىكى مۇھىم جەڭ، شۇنداقلا دۆلەتنىڭ تا...

پىچان نېفىتلىكى ئالدىن ئېچىش تەجرىبە رايونىدىكى بىرلىكتە سىناق رېتىمدە نېفىت ئېلىش پونكىتىنىڭ ئىشقا كىرىشكەنلىكى تۇرپان-قۇمۇل نېفىتلىك رايونىدا قىدىرىپ تەكشۈرۈشنىڭ ئېچىش باسقۇچىغا كىرگەنلىكىنى كۆرسەتتى.

نۆۋەتتە يۈمېن، چاڭچىڭ، شىمالىي جۇڭگو نېفىتلىكى قاتارلىق نېفىتلىكلەرنىڭ بۇرغىلاپ تەكشۈرۈش ئۈسكۈنىلىرى داۋاملىق ئويمانلىققا توشۇلماقتا. پىچان نېفىتلىكىدە نەچچە كۋادرات كىلومېتىرلىق چۆللۈكتە ۋېشكىلار ئورنىتىلدى؛ چوڭ تىپتىكى ماي باكلىرى كېچە-كۈندۈز قۇرۇلماقتا، يالقۇنتاغ ئېتىكىدىن چىققان نېفىت سىرتقا توشۇلۇشقا باشلىدى، بۇ يىل ئىچىدە 500 مىڭ توننىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۆلچەرلەنمەكتە.

ئىگىلىگەن ئەھۋالدىن قارىغاندا، تۇرپان-قۇمۇل نېفىت ئېلىش ...

ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم تۇ-
غىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سىياسىي جە-
ھەتتە مەسلىھەت بېرىش، دېموكرا-
تىك نازارەت قىلىش فۇنكسىيىسىنى
ئەستايىدىل ئادا قىلىپ، پائال تۈر-
دە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا قاتنىشىپ،
ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قى-
لىپ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى
ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ
ئون يىللىق پىلانى، 8-بەش
يىللىق پىلانىدىكى ئۇلۇغۋار ۋەزىپە-
لەرنى غەلىبىلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇش،
ۋەتەننى بىرلىككە كەلتۈرۈش، جۇڭ-
خۇانى گۈللەندۈرۈش يولىدا تىرىشىپ
كۈرەش قىلايلى دەپ چاقىرىق چى-
قاردى.

مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت

ئىممىي ئەزالىرى رەئىس سەھنىسىدىن
ئورۇن ئالدى.

جياڭ زېمىن، ياڭ شاڭكۈن، لى پېڭ،
ۋەن لى، چياۋ شى، سۇڭ پىڭ، لى رۇي-
خۇەن، ۋاڭ جېن، تيەن جىيۈن، لى
تيېيىڭ، ۋۇ شۆچيەن، چىن جۇۋېي،
دىڭ گۇەنگېن، ليۇ خۇاچىڭ، ياڭ بەي-
بىڭ، ۋېن جياباۋ قاتارلىق يولداشلار
يىغىنغا قاتنىشىپ، يىغىننىڭ يېپىلغانلى-
قىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت
كېڭىشى 7-نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ
4-يىغىنىدىكى ئەزالار جەمئىي 2055
كىشى بولۇپ، يىغىن مەزگىلىدە ئىككى
كىشى كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات
بولدى، ھازىرقى ئەزالار 2053 كىشى.
يىغىنغا ئۆزىنى مەلۇم قىلغان ئەزالار

يې شۈەنپىڭ مەملىكەتلىك سىياسىي
مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىس-
لىكىگە كۆپەيتىپ سايلاندى؛ سۇڭ دېمىن
مەملىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت
كېڭىشىنىڭ باش كاتىپلىقىغا تولۇقلاپ
سايلاندى؛ ۋاڭ ۋېنيۈەن، يې شۈەنپىڭ،
دوجيېسەيدەن، گۇڭ تاڭساڭ، دەنبېي-
ۋاڭشۇ، لى مۇئەن، چېن جۇڭيى،
چېن يىڭجۇ، پاتىمە جاكۇلىن، جۇ
گۇاڭچۈن، جياڭ مىنكۇەنلەر مەم-
لىكەتلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى-
نىڭ دائىمىي ئەزالىقىغا تولۇقلاپ
سايلاندى.

يىغىن مەملىكەتلىك سىياسىي مە-
سلىھەت كېڭىشى 7-نۆۋەتلىك كومىتېتى
4-يىغىنىنىڭ سىياسىي قارارىنى ما-
قۇللىدى؛ مەملىكەتلىك سىياسىي مەس-

نى ماقۇللىدى. يىغىن ئېچىلغاندىن
تارتىپ 3-ئاينىڭ 30-كۈنىگىچە تەك-
لىپ لايىھىلىرى خىزمىتى كومىتېتى
ئەزالارنىڭ جەمئىي 1689 پارچە
تەكلىپنى تاپشۇرۇۋالدى. تەكلىپ
لايىھىلىرى خىزمىتى كومىتېتى ئەزا-
لارنىڭ پىكىرلىرىنى ئەستايىدىل
مۇھاكىمە قىلىپ، تەكلىپ لايىھىلىرى
خىزمىتىنى يەنىمۇ ياخشى-
لايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

رەئىس لى شيەننيەن يىغىندا تارىخىي
قارارلار، دوكلاتلار ماقۇللانغاندىن
كېيىن سۆز قىلدى.

چۈشتىن كېيىن سائەت 4 تىن 25
مىنۇت ئۆتكەندە يىغىن «جۇڭخۇا
خەلق جۇمھۇرىيىتى دۆلەت شېئىرى»
ساداسى ئىچىدە يېپىلدى.

«شەرقىي قىسمىنى مۇقىملاشتۇرۇپ،
غەربىي قىسمىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئې-
لىمىزنىڭ نېفىت سانائىتىنى تەرەق-
قىي قىلدۇرۇش ستراتېگىيىلىك يۆت-
كىلىشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش» تىكى مۇ-
ھىم جەڭ، شۇنداقلا دۆلەتنىڭ تا-
رىم نېفىتلىكىنى ئېچىشتىكى قارا-
ۋۇللۇق قوغدىنىش جېڭى.

1987-يىلى 9-ئايدا يۈمېن نې-
فىت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ 6052-
بۇرغىلاش ئەترىتى تۇرپاندا قازغان
تۇنجى قۇدۇقتىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا
سانائەت قىممىتىگە ئىگە نېفىت چىق-
قاندى. شۇندىن كېيىن ئويمانلىقتى-
كى باشقا رايونلارنىڭ بۇرغىلاش خىز-
مىتىدىمۇ بۆسۈش بولۇپ، چوڭ نېفىتلىك
بايقالدى. 1990-يىلىنىڭ ئاخىرىدا

يىل ئىچىدە 500 مىڭ توننىلىق ئىش-
لەپچىقىرىش ئىقتىدارىنى ئەمەلگە ئا-
شۇرۇش مۆلچەرلەنمەكتە.

ئىگىلىگەن ئەھۋالدىن قارىغان-
دا، تۇرپان-قۇمۇل نېفىت ئېلىش
جېڭىدە يۈمېن نېفىت باشقۇرۇش ئى-
دارىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا كە-
سىپلەشكەن كۈتۈرە ۋە ئىجتىمائىي-
لاشقان مۇلازىمەت يېڭى تۈزۈلمىسى
يولغا قويۇلۇپ، ئاساسلىقى يۈ-
مېندىن ئىبارەت كونا بازىغا تايىنىپ
دۆۋە ئۆزجايىنىڭ كۈچى ئىشقا سېلىنى-
دۇ. تۇرپان-قۇمۇل نېفىت جېڭى شۇ
جايدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە باي
بولۇش قەدىمىنى تېزلىتىش پۇرسىتى
يارىتىپ بېرىدۇ.

7-بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئوبلاستىمىزنىڭ بېلىقچىلىق ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى

پۈتۈن مەملىكەتتە داڭلىق ئىلى
دەرياسى بىلەن ئېرتىش دەرياسى ۋە
ياخشى تەبىئىي شەرت-شارائىت
ئاپتونوم ئوبلاستىمىزنى شىنجاڭ بو-
يىچە تاتلىق سۇدا بېلىق ئۆستۈرىدى-
غان ئەڭ چوڭ بازىغا ئايلاندۇردى.

1990-يىللىق دەسلەپكى ستاتىس-
تىكىغا قارىغاندا، ئوبلاستىمىز بويىچە
بېلىق ئۆستۈرۈش كۆلىمى 148 مىڭ موغا
يېتىپ، 1985-يىلدىكىدىن 950 مىڭ
مو كۆپەيگەن يەنى 1.8 ھەسسە ئاش-
قان، تۇتۇلغان بېلىق مىقدارى 4770
توننىغا يېتىپ، 1985-يىلدىكىدىن
2610 توننا يەنى 1.21 ھەسسە ئاش-
قان. بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلىۋاتقان بې-
لىق مىقدارى 3127 توننىغا يېتىپ،
1985-يىلدىكىدىن 2580 توننا
يەنى 4.72 ھەسسە كۆپەيگەن.
بېلىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ
يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىدە
ئىگىلىگەن نىسبىتى 1985-يىلدىكى
0.2 پىرسەنتتىن 0.4 پىرسەنتكە كۆ-
تۈرۈلگەن.

7-بەش يىللىق پىلان مەزگىلى-
دە، ئوبلاستىمىز يەنى ئىچكى ئۆلكى-
لەردىن سۈپەتلىك بېلىق تۈرلىرىنى
خېلى كۆپ كىرگۈزدى. مەسىلەن:
كۆك بېلىق، ئاق ئامۇر بېلىقى، كا-
رپ بېلىق، لاققا بېلىق قاتارلىقلار
ئوبلاستىمىزدا بازارلارنى تەمىنلەي-
دىغان مۇھىم مەھسۇلاتقا ئايلاندى.
غۇلجا قاتارلىق شەھەرلەردە يەنە
شەھەر تاۋار بېلىق بازىرى قۇرۇلدى.

ئوبلاستلىق ستاتىستىكا ئىدارىسى

6-لېيەندە كوللېكتىپنى سۆيۈش قىزغىنلىقى ئاشماقتا

ئىلى ۋىلايەتلىك كالا فېرمىسى 6-
لېيەندە سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەر-
بىيە تەشۋىقاتى قانات يايدۇرۇلۇپ،
ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ كوللېكتىپنى
سۆيۈش قىزغىنلىقى ئاشۇرۇلماقتا.

لېيەن رەھبەرلىكى ئىدىيىۋى تەربى-
يىنى ئۆز يېرىنىڭ ئەمەلىيىتىگە زىچ
بىرلەشتۈرۈپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە
تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇ-
رۇش، سوتسىيالىزمنى، كوللېكتىپنى
قىزغىن سۆيۈش ئىدىيىسىنى سىڭدۈرۈش-
نى مۇھىم مەزمۇن قىلدى. ئۇلارغا
بۇ ھەقتە تەسىراتلارنى يازدۇر-
دى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ كوللېك-
تىپنى سۆيۈش ئېڭى ئۆسۈپ، 3-ئاينىڭ
ئاخىرىغىچە ئۆتكەن يىللاردىن قېپقال-
غان قەرز پۇلدىن 61 مىڭ يۈەننى
قايتۇردى. ئىشچى-خىزمەتچىلەر يەنە
ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئالدىدىن 1213 مو
يەرنى ئىككى يىللىق ھۆددىگە ئېلىش
توختامى ئىمزالىدى.

روزىمەھەممەت جامال

بىرىنچى پەسىللىك ئامانەت توپلاش ۋەزىپىسى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندالدى

بۇ يىل ئىلى ئوبلاستلىق سودا-
سانائەت بانكىسىغا قاراشلىق ھەر
قايسى تارماق بانكىلار بىرىنچى پە-
سىللىك ئامانەت توپلاش ۋەزىپىسى-
نى ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى.

بۇ بانكىلار بۇ يىل كىرىشى بىلەنلا
ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمەت-
تىكى ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، مۇلا-
زىمەت سۈپىتىنى ياخشىلىدى، ئا-
مانەت قويغۇچىلارغا تۈرلۈك قولاي-
لىق شەرت-شارائىت يارىتىپ
بەردى. نەتىجىدە بىرىنچى پەسىلدە
21 مىليون 835 مىڭ يۈەن ئامانەت
پۇل توپلىنىپ، ۋەزىپە 173.3%
ئورۇندالدى. بۇ، بۇلتۇرقى ئوخشاش
مەزگىلدىكىدىن 13 مىليون 314 مىڭ
يۈەن، يەنى 64% ئارتۇق.

باھاربېك سەيىەن

ۋاقىتتىن ئوزغانلار

قورغاس ناھىيىلىك يۇڭ پوپايكا فابرىكىسىدىكى ئىشچى-خىزمەت-
چىلەر مەھسۇلات سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ ياخشى ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

سۈرەتتە: توقۇش سېخىدىكى ئىشچىلار مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتىنى
تەكشۈرمەكتە. سۈرەتنى يەن جىڭشۇ تارتقان.

ئىلى پولات-تۆمۈر زاۋۇتىدىن خۇش خەۋەر

ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز خەۋىرى.
ئىلى پولات زاۋۇتى بىرىنچى پەسىل-
دە ئىشلەپچىقارغان ئۆلچەمگە لايىق
چويۈن 4179.324 توننىغا يېتىپ،
پىلاننى 116.09% ئورۇندىدى. شۇ
ئارقىلىق بۇ زاۋۇت ئىككىنچى نۆ-
ۋەت ھۆددىگە بېرىشنىڭ بىرىنچى
پەسلىدىلا ياخشى نەتىجىگە ئېرى-
شىپ، چويۈننىڭ يىللىق مەھسۇلاتى-
دا يېڭى رېكورت يارىتىشقا ياخشى
ئاساس سالدى.

ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى كۈرەشكە يۈكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرەيلى

—«ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابتىكى سىياسىي خاتالىقلارغا باھا

فېڭ داجېن

تۇرغۇن ئالماس 1986 - يىل 10 - ئايدىن 1989 - يىل 10 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا «ئۇيغۇرلار»، «ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، «قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» ناملىق ئۈچ كىتابنى ئوچۇق نەشر قىلدۇرۇپ، جەمئىيەتتە كۈچلۈك ئىنكاس قوزغىدى. ئۇ ئۈچ كىتابتا تارىخىي ماتېرىياللارنى بۇرمىلاپ، ئۆزگەرتىپ ۋە توقۇپ چىقىپ، تارىخنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ماركسىزملىق دۆلەت قارىشى ۋە تارىخ قارىشىغا پۈتۈنلەي خىلاپلىق قىلدى، ئۈچ كىتابتا ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ياكى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ياكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، سوتسىيالىزمدا چىڭ تۇرۇش ياكى پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلىش قاتارلىق چوڭ ھەق - ناھەقلىق مەسىلىسىدە ئېغىر سىياسىي خاتالىق مەۋجۇد. ئۈچ كىتاب مەسىلىسىنى مۇھاكىمە ۋە تەنقىد قىلىش ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى كەسكىن، مۇرەككەپ سىنىپىي كۈرەش. ئۈچ كىتابتىكى خاتالىقلارنى چوڭقۇر تەھلىل قىلىپ، ھەقىقىي پاكىتنى ئايدىڭلاشتۇرغاندىلا، ئۇنىڭ ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىش دېگەن نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، كادىرلارنى ۋە ئاممىنى تەربىيىلىگىلى بولىدۇ.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «ئۇيغۇرلار»، «ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» ۋە «قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» ناملىق ئۈچ كىتاب مەسىلىسىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بەردى. ئۆتكەن يىل 2 - ئايدىلا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى كىتابخانىلارنىڭ ئىنكاسىغا ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ئاز سانلىق مىللەت مۇتەخەسسىلىرىنى ئۈچ كىتابنى دەسلەپكى قەدەمدە تەكشۈرۈش ۋە ئوقۇپ چىقىشقا تەشكىللىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۈچ كىتابنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلدۇردى. ئۆتكەن يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ۋە ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى تۇرغۇن ئالماسنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنى ئاساس قىلىپ، ئالاقىدار ساھەلەردىكى كۆپ مىللەتتىن بولغان 30 نەپەرگە يېقىن مۇتەخەسسىس، ئالىم ۋە رەھبەرلىي يەنە بىر قېتىم يىغىپ، «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنى ئوقۇپ تەكشۈردۇق. ئىچكى موڭغۇل داشۆسىنىڭ پروفېسسورى لىن گەن قاتارلىق مەملىكەت بويىچە تارىخشۇناسلىق ۋە مىللەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى بىر قانچە ئاتاقلىق مۇتەخەسسىسمۇ ئۆز [illegible]

ئۇچرىغان، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيىتىمۇ خەنزۇلارغا تەسىر كۆرسەتكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان تارىخىي پاكىتلاردۇر.

لېكىن ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى تارىختىكى زور پاكىتلارغا كۆز يۇمۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى تەپ تارتماستىن «مۇستەقىللىك تارىخى» قىلىپ يازغان.

مەسىلەن: قەدىمكى زاماندا موڭغۇل چۆللۈكىنىڭ شىمالىدا قۇرۇلغان ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ 15 خاقاندىن 11 نىگە تاڭ سۇلالىسى مەرتىۋە بەرگەن، بۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ مەركىزىي خاندانلىققا تەۋە بولغانلىقىنىڭ پولاتتەك پاكىتى. ئاپتور بۇ ھەقتە زادى توختالمىغان، بۇنىڭ ئەكسىچە، قانداقتۇر «ئىنتايىن قۇدرەتلىك مۇستەقىل ئۇيغۇر ئورخۇن خانلىقى ئۆز ۋاقتىدا ئاسىيادىكى چوڭ دۆلەتلەر — تاڭ سۇلالىسى ۋە تۈبۈتلار بىلەن باپباراۋەر ئورۇندا تۇراتتى» دېگەن. قاراخانىيلار سۇلالىسىدىكى خانلار ئۆزلىرىنى «تابغاچ خان» دەپ ئاتاشقان، بۇ ئەسلىدە ئۇلارنىڭ جۇڭگو خاقانلىرى ئىكەنلىكىنى، قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ جۇڭگونىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرەتتى. ئەمما ئاپتور «تابغاچ» جۇڭگونى كۆرسەتمەيدۇ، دەپ دەۋا قىلغان. غەربكە كۆچكەن ئۇيغۇرلارنىڭ بىر تارمىقى — گەنجۇ ئۇيغۇرلىرى گەنسۇدا قۇرغان يەرلىك ھاكىمىيەت (يەنى ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى تامغا ئالغان ئاتالمىش «گەنسۇ ئۇيغۇر خانلىقى») ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى ئادەتكە ئاساسەن، يېڭى خاقان تەختكە چىققاندا بۇ ئىشنى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خاندانلىققا مەلۇم قىلىپ، مەرتىۋە بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان، ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى بۇ تارىخىي پاكىتنىمۇ بۇرمىلاپ، «ئەمەلىيەتتە، گەنسۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ جۇڭگودىكى بەگلىكلەر بىلەن ھېچقانداق بېقىندىلىق مۇناسىۋىتى يوق ئىدى»، «ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ ئېڭىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەن، ئۆزىنى ھەممىدىن يۇقىرى ھېسابلايدىغان ئەنئەنە ئۇلارنىڭ ئەنە شۇنداق ھېچقانداق ئەمەلىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولمىغان ئۇنۋانلارنى گەنسۇ ئۇيغۇر خاقانلىرىغا تەقدىم قىلىشقا سەۋەب بولغان» دېگەن.

بۇمۇ كۇپايە قىلمىغاندەك، ئاپتور ياۋروپا ھون ئىمپېرىيىسى، ئاق ھون ئىمپېرىيىسى، ساسانىلار خاندانلىقى، ئۇلۇغ سالجۇق سۇلتانلىقى، خارەزىم شاھلار دۆلىتى قاتارلىق قەدىمكى ئۇيغۇرلار بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغان ئاتالمىش «دۆلەت»لەرنىمۇ ئۇيغۇر خانلىقى، قاراخانىيلار خانلىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، ئۇيغۇرلار تارىختا 11 «ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك، باي، مەدەنىيەتلىك دۆلەت» قۇرغان

داق دېيىشكە ھەقلىقمىزكى، ئېلىمىز تارىخىدا ھەرقايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق، ئالاقە، ئالغا ئىلگىرىلەش مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئېقىمى بولۇپ كەلگەن. تارىخنى يېزىشتا ئېلىمىزنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىنىڭ مۇشۇ ماھىيەتلىك تەرىپىنى ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ھالدا يورۇتۇپ بېرىپ، ھازىرقى سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇشقا پايدىلىق ئىش قىلىش كېرەك، بۇنىڭ ئەكسىچە ئىش كۆرۈشكە بولمايدۇ، بۇ، تارىخچىلارنىڭ يۈكسەك مەسئۇلىيىتى.

لېكىن، ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى خاتا مەيداندا تۇرۇپ، تارىختىكى ئولتۇراقلاشقان، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەر بىلەن كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشنىڭ رولىنى ھە دەپ مۇبالىغە قىلغان، تارىختا ئولتۇراقلاشقان خەنزۇ خەلقى بىلەن كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇن ئەسىرلەر داۋامىدا ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتە زىچ ئالاقە مەۋجۇد بولۇپ كەلگەنلىكىدىن كۆز يۇمغان ياكى ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرغان، جۇڭگو تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى قەستەن بۇرمىلاپ، ئۇنى ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ۋە ئۇرۇش تارىخىغا ئايلاندۇرۇپ قويغان، بولۇپمۇ خەنزۇلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بۇرمىلىغان. ئاپتورنىڭ يېزىشىچە، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار قۇرغان ھاكىمىيەتلەر بىلەن قەدىمكى زاماندىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئۈزلۈكسىز ئۇرۇش بولغاندىن تاشقىرى، تىنچلىق مەزگىلىدىمۇ باشتىن ئاخىرى دۈشمەنلىك بىلەن تولغان قارىمۇ قارشىلىق مۇناسىۋىتى مەۋجۇد بولغانىمىش. چۈنكى، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار ھاكىمىيىتى «ئۆزلىرىنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئەتراپىدا ئۆزىدىن بىر ئاز كۈچلۈك دۆلەتنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويماسلىقى، ئەتراپىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇشى كېرەك» ئىمىش. شۇڭا ئاپتور خەن سۇلالىسىنىڭ مەلىكە ۋاڭ جاۋجۈننى ھون تەگرىقۇتقا ياتلىق قىلغانلىقى «ھونلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى يېرىم دوستانە مۇناسىۋەت ھېسابلىنىدۇ» دەپ قارىغان. ئاپتور تۈركلەر بىلەن تاڭ سۇلالىسىنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىپ: «بۇ ئىككى قوشنا تىنچلىق دەۋرىدىمۇ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ‹دوستلۇق›، تا ئەزەلدىن سەممىيەتلىك يوق ئىدى» دېگەن. ئاپتور يەنە مۇنداق دېگەن: «ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى بىلەن سۇڭ سۇلالىسىنىڭ مۇناسىۋىتى قارىماققا

ئىشەنگەن قوشنىسى ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلدى» دېگەن. قىسقىسى، ئاپتور «ياۋايى يات مىللەتلەر ئارقىلىق ياۋايى يات مىللەتلەرنى يوقىتىش» ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇ ھاكىمىيىتىنىڭ «ئەنئەنىۋى تاشقى سىياسەت پرىنسىپى ئىدى» دېگەن تۈپ قاراشتا بولغان. بۇنى قانداقمۇ تارىخ يېزىش دېگىلى بولسۇن؟ بۇ قەدىمكىدىن پايدىلىنىپ بۈگۈنكىنى مەسخىرە قىلىش، قەستەن قۇتراتقۇلۇق قىلىپ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىش، مىللەتلەر ئارىسىغا ئاداۋەت ئۇرۇقىنى چېچىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئۈچىنچى، ئاپتور ئېلىمىز تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى مەسىلىسىگە مۇئامىلە قىلىشتا ماركسىزمچە سىنىپىي تەھلىل يۈرگۈزمىگەن، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىدىكى بەزى تارىخىي ۋەقەلەر ۋە تارىخىي شەخسلەرنى كۆرسىتىش ۋە ئۇلارغا باھا بېرىشتە پۈتۈنلەي بۇرژۇئا مىللەتچىلىكى مەيدانىدا تۇرغان.

«ئۇيغۇرلار» دېگەن كىتابنىڭ «نەشرىياتتىن» دېگەن قىسمىدا ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى «تارىخقا تارىخىي ماتېرىيالىزملىق كۆز قاراش بويىچە ئىلمىي تەرىقىدە مۇئامىلە قىلغان» دېيىلگەن. ئەمەلىيەتتە، ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. سىنىپىي تەھلىل ماركسىزملىق تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ تۈپ ئۆلچىمى، شۇنداقلا تارىختىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى مەسىلىسىنى تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىشتا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىلمىي ئۇسۇل.

ماركسىزملىق سىنىپىي كۈرەش نەزەرىيىسىدە، سىنىپىي تەھلىل ئۇسۇلىدا چىڭ تۇرغاندىلا، مۇرەككەپ، چىگىش تارىخىي ھادىسىلەردىن تارىخ تەرەققىياتىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، تارىخقا ئىلمىي يوسۇندا جاۋاب بەرگىلى بولىدۇ. ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى بۇنداق قىلمىغان. ئاپتورنىڭ مەيدانى خاتا، كۆز قارىشى ناتوغرا بولغاچقا، كۆپ مىللەتلىك ئېلىمىزنىڭ تارىخىدىكى بىر مۇنچە چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرنى تەھلىل قىلىش ۋە ئۇنىڭغا باھا بېرىشتە ھەق - ناھەقنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەن، ئاق - قارىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن.

ئالايلۇق، ئېلىمىز تارىخىدا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشلارغا قانداق مۇئامىلە قىلىش تارىختىكى ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى توغرا تونۇش - تونۇماسلىققا مۇناسىۋەتلىك چوڭ مەسىلە. تارىختا، سىنىپىي جەمئىيەتكە قەدەم قويغاندىن كېيىن، بارلىق ھۆكۈمران سىنىپلار، پومېشچىكلار سىنىپىمۇ، كۆچمەن چارۋىچى ئاق سۆڭەكلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ سىنىپىي مەنپەئەتىنى ئاساس قىلىپ، سىرتقا ئۈزلۈكسىز كېڭەيمىچىلىك قىلىپ، باشقا مىللەت ۋە رايونلارنى قوشۇۋالغان.

ئاكادېمىيىسىنى ئاساس قىلىپ، ئالاقىدار ساھەلەردىكى كۆپ مىللەتتىن بولغان 30 نەپەرگە يېقىن مۇتەخەسسىس، ئالىم ۋە رەھبەرلىي يەنە بىر قېتىم يىغىپ، «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنى ئوقۇپ تەكشۈردۇق. ئىچكى موڭغۇل داشۆسىنىڭ پروفېسسورى لىن گەن قاتارلىق مەملىكەت بويىچە تارىخشۇناسلىق ۋە مىللەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى بىر قانچە ئاتاقلىق مۇتەخەسسىسمۇ ئۆز ئورۇنلىرىدا ئوقۇپ تەكشۈرۈشكە قاتناشتى. ئوقۇپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنى ئوقۇپ تەكشۈرۈش توغرىسىدىكى دوكلات ۋە ئوقۇپ تەكشۈرۈش توغرىسىدىكى پىكىر يوللاندى. بۇ مەزگىلدە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۆتكەن يىل 5 - ئايدا ۋە 12 - ئايدا ئىككى قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنىنى ئېچىپ، «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتاب مەسىلىسىنى ۋە مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئوقۇپ تەكشۈرۈش پىكىرىنى مۇزاكىرە ۋە مۇھاكىمە قىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومدىكى ئاساسلىق رەھبىرىي يولداشلارنىڭ ھەممىسى مۇھىم يوليورۇق بەردى. مۇشۇنداق بىر قاتار تەييارلىق خىزمەتلەر ئاساسىدا، يېقىندا «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتاب مەسىلىسى ھەققىدىكى مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. بۇ شۇنى چۈشەندۈردىكى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئۈچ كىتاب مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئىنتايىن جىددىي، ئىنتايىن ئېھتىياتچان پوزىتسىيە تۇتتى، بىر تەرەپ قىلىش ئۇسۇلىمۇ ئىنتايىن پۇختا بولدى، شۇڭا ھەر مىللەت مۇتەخەسسىسلىرى، ئالىملىرى، زىيالىيلىرى ۋە كادىرلار، ئامىمىنىڭ كەڭ كۆلەمدە قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشتى.

تۆۋەندە ئۈچ كىتاب مەسىلىسى توغرىسىدىكى بىر قانچە پىكىرىمنى بايان قىلىمەن.

1. «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابتىكى ئاساسىي خاتالىقلار

ئۈچ كىتابتا خاتالىق ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭدا ئىلىم - پەن ئىدىيىسى جەھەتتىكى خاتالىقلارمۇ، نەزەرىيىۋى قاراش جەھەتتىكى خاتالىقلارمۇ بار، تەتقىقات ئۇسۇلى جەھەتتىكى ئىدېئالىزملىق تارىخ قارىشى خاتالىقمۇ بار. ئەمما، سىياسىي جەھەتتىن ئويلىغاندا، ئۈچ كىتابتىكى خاتالىقلار ئاساسەن مۇنداق ئۈچ مەسىلىدە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئاپتور جۇڭگونىڭ قەدىمدىن تارتىپ بىرلىككە كەلگەن، كۆپ مىللەتلىك دۆلەت ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت پاكىتنى ئىنكار قىلىپ، ئۇيغۇرلارنى ۋە قەدىمكى دەۋردە مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدا ياشىغان كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنى ھەم ئۇلار قۇرغان يەرلىك ھاكىمىيەتلەرنى تەپ تارتماستىن جۇڭگونىڭ سىرتىدىكى «مۇستەقىل دۆلەت» قىلىپ كۆرسەتكەن.

ئۇيغۇر مىللىتى جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلىسىنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسى، ئۇنىڭ تارىخى ئۇلۇغ ۋەتىنىمىز تارىخىنىڭ بىر قىسمى. ئۇيغۇرلار ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرغان ھەمدە خەنزۇلارنىڭ ئىلغار فېئوداللىق ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە

بۇمۇ كۆپ پايە قىلىمىغاندەك، ئاپتور ياۋروپا ھون ئىمپېرىيىسى، ئاق ھون ئىمپېرىيىسى، ساسانىلار خانىدانلىقى، ئۇلۇغ سالجۇق سۇلتانلىقى، خارەزىم شاھلار دۆلىتى قاتارلىق قەدىمكى ئۇيغۇرلار بىلەن مۇناسىۋىتى بولمىغان ئاتالمىش «دۆلەت»لەرنىمۇ ئۇيغۇر خانلىقى، قاراخانىيلار خانلىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋېتىپ، ئۇيغۇرلار تارىختا 11 «ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك، باي، مەدەنىيەتلىك دۆلەت» قۇرغان دېگەن خۇلاسىنى توقۇپ چىققان ھەمدە مۇشۇ ئارقىلىق ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققان ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ جۇڭخۇا مىللەتلىرىدىن مۇستەقىل ھالدا ياشاپ كەلگەن دېگەن ئەپسانىنى ئىسپاتلىماقچى بولغان.

بۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن، ئاپتور «ئۇيغۇرلار»، «ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»دا «جۇڭگونىڭ تېررىتورىيىسى شىمالدا سەددىچىن سېپىلى، غەربتە خۇاڭخې دەرياسى بىلەنلا چەكلەنگەن» دېگەن سۆزنى كۆپ قېتىم تەكرارلىغان. ئاپتورنىڭ يېزىشىچە، جۇڭگو ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە خەنزۇلار قۇرغان خاندانلىقلاردىنلا ئىبارەت ئىمىش، ئۇيغۇرلارلا جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەزاسى بولماي قالماستىن، بەلكى ھونلار، ئۇيسۇنلار، ئۇلۇغ ياۋچىلار، سيانپىلار، جۇرجانلار، تۈركلەر قاتارلىق مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدىكى قەدىمكى مىللەتلەرمۇ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئەزاسى ئەمەس ئىمىش، ئۇلار ياشىغان ۋە پائالىيەت ئېلىپ بارغان رايونلار ھەم ئۇلار قۇرغان يەرلىك ھاكىمىيەتلەرمۇ جۇڭگوغا تەۋە بولماستىن، بەلكى جۇڭگو بىلەن پاراللېل تۇرغان «مۇستەقىل» دۆلەتلەرمىش. بۇ تارىخنى ئىنتايىن زور دەرىجىدە بۇرمىلىغانلىق.

ئىككىنچى، ئاپتور ئېلىمىز تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ تەرەققىياتىدىكى ئاساسىي ئېقىمنى نەزەرگە ئالماي، تارىختا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ئاداۋەت، قىرغىنچىلىق ۋە يۇتۇۋېلىشتىن ئىبارەت تارماق ئېقىمنى كىچىكنىڭ بارىچە مۇبالىغە قىلىپ، ئېلىمىزدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تارىخىنى ئۇرۇش تارىخى قىلىپ بۇرمىلىغان.

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تارىخىي دەۋر داۋامىدا ئۆز ئارا ئىناق ئۆتۈش، ئۆز ئارا ئالاقە قىلىش، بىرلىكتە تەرەققىي قىلىش جەريانى. بۇ، ئېلىمىز تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى. بۇ مۇناسىۋەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى شۇكى، ھەر قايسى مىللەتلەر بارغانسېرى ئۆز ئارا يېقىنلىشىپ بىر-بىرىنىڭ نەرسىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆز ئارا يارىيۆلەك بولۇپ، كۆپ مىللەتلىك، بىرلىككە كەلگەن ئۇلۇغ دۆلىتىمىزنى بىرلىكتە بەرپا قىلغان. ئەلۋەتتە، بۇ تارىخىي جەرياندا مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئالاقە ۋە ئالماشتۇرۇشتا ئىپادىلەنگەن مۇناسىۋىتى كۆپ چاغلاردا ماس قەدەمدە تەرەققىي قىلغان بولماستىن، بەلكى مىللىي زىددىيەت ۋە مىللىي توقۇنۇشمۇ بولۇپ تۇرغان، بەزىدە ھەتتا ئۆز ئارا ئۇرۇش شەكلى بىلەن ئىپادىلەنگەن. لېكىن، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش بولغان ۋاقىت بىلەن مىللەتلەر ئۆز ئارا ئىناق ئۆتكەن ۋاقىتنى سېلىشتۇرساق، ئىناق ئۆتكەن ۋاقىت ئۇرۇش بولغان ۋاقىتتىن كۆپ ئۇزاق. شۇڭا، شۇ

بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى يېرىم دوستانە مۇناسىۋەت ھېسابلىنىدۇ» دەپ قارىغان. ئاپتور تۈركلەر بىلەن تاڭ سۇلالىسىنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدە توختىلىپ: «بۇ ئىككى قوشنا ئىنچىلىق دەۋرىدىمۇ ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «دوستلۇق»، تا ئەزەلدىن سەمىمىيەتلىك يوق ئىدى» دېگەن. ئاپتور يەنە مۇنداق دېگەن: «ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى بىلەن سۇڭ سۇلالىسىنىڭ مۇناسىۋىتى قارىماققا دوستانە، ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا تەسىر كۆرسىتىشى بەك تەس ئىدى».

تېخىمۇ چۈشىنىكسىز يېرى شۇكى، ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى تارىخىي پاكىتلارنى قەستەن بۇرمىلاپ، قاتتىق باش قاتۇرۇپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى ھاكىمىيەتلەر ۋە خەنزۇلار ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالغان ۋە ۋاپاسىزلىق قىلغان دېگەن نىيەتنى توقۇپ چىققان. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە بەن چاۋ غەربىي رايوندا 30 نەچچە يىل پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە غەربىي رايوننىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن ئاكتىپ ئىشلەپ، زور تۆھپە قوشقان، شۇنداقلا يەرلىك خەلقنىڭ چوڭقۇر ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغانىدى. لېكىن ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى: «بەن چاۋ تارىم رايونىدىكى ئۇيغۇر خانلىقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، ئىككى ئوتتۇرىدا ئاداۋەت پەيدا قىلىپ، ئۇلارنى ئۆز ئارا ئۇرۇشقا سېلىپ، كۆپ قېتىم قانلىق ۋەقەلەرنى چىقارغان» دېگەن. ئاپتور يەنە شەرقىي ھونلار بىلەن غەربىي ھونلار، ئاتالمىش «تۇران»لار ۋە سيانپىلار بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشلار «خەن سۇلالىسىنىڭ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشى تۈپەيلىدىن بولغان» دېگەن. ئاپتور يەنە: «گەرچە شەرقىي ھونلار ئۆزىنىڭ قان قېرىندىشى غەربىي ھونلارنى تارمار قىلىشتا خەن سۇلالىسى ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت كۆرسەتكەن بولسىمۇ»، لېكىن كېيىن ئۇلار «ساۋ ساۋ تەرىپىدىن يوقىتىلدى» دېگەن. تارىختا ئۇيغۇرلارنىڭ تۈرك خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇزاق مۇددەت كۈرەش ئېلىپ بارغانلىقى ۋە تاڭ سۇلالىسىگە ماسلىشىپ تۈركلەرگە قارشى تۇرغانلىقى، ئاخىرى ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇرغانلىقى ئېنىق تۇرسىمۇ، ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى «تۈركلەرنىڭ دۈشمىنى» يەنى تاڭ سۇلالىسى «ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق ئۇيغۇرلارنى تۈركلەرگە قارشى قويدى» دەپ بىلجىرلىغان. ئۇ ئورخۇن ئۇيغۇر خاندانلىقى يىمىرىلگەندىن كېيىن جەنۇبقا كۆچكەن ئۇيغۇرلارنىڭ تەقدىرى ھەققىدە توختالغاندا، تاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنۇبقا كۆچكەن ئۇيغۇرلارنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى تارىخىي پاكىتقا ئاساسەن سۆزلىمەستىن، بەلكى قۇتراتقۇلۇق قىلىپ: «تاڭ سۇلالىسىدە سەمىمىيەتلىك يوق، ئۇنىڭ باشقىچە سۇيىقەستى بار»، ئۇ ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەسكەر چىقىرىپ ياردەم بېرىشكە ئۇنىمىغان، ئۆز ۋاقتىدا تاڭ سۇلالىسىگە ئەسكەر چىقىرىپ ياردەم بەرگەن ئۇيغۇرلارغا «ۋاپاسىزلىق قىلدى» دېگەن. ئۇ يەنە غەربكە كۆچكەن ئۇيغۇرلار «شۇ جايدىكى قېرىنداشلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتتى»، جەنۇبقا كۆچكەن ئۇيغۇرلارنىڭ «تەقدىرى ناھايىتى ئېچىنىشلىق بولدى، ئۇلار

ۋەتەنىنىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى توغرا تونۇش - تونۇيالماسلىقتا مۇناسىۋەتلىك چوڭ مەسىلە. تارىختا، سىنىپىي جەمئىيەتكە قەدەم قويغاندىن كېيىن، بارلىق ھۆكۈمران سىنىپلار، پومېشچىكلار سىنىپىمۇ، كۆچمەن چارۋىچى ئاق سۆڭەكلەرمۇ ئۆزلىرىنىڭ سىنىپىي مەنپەئىتىنى ئاساس قىلىپ، سىرتقا ئۆزلۈكسىز كېڭەيمىچىلىك قىلىپ، باشقا مىللەت ۋە رايونلارنى قوشۇۋالغان. بويسۇندۇرغان، تالان - تاراج قىلغان، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنىڭ مەنبەسى ئەنە شۇ. مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش قارىماققا باشقا - باشقا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقتەك كۆرۈنسىمۇ، ماھىيەتتە، باشقا - باشقا مىللەتلەرنىڭ ھۆكۈمران گۇرۇھلىرى ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇ - قارشىلىق، ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقى ھەمىشە ئەمەلىيەتتە زىيانكەشلىككە ئۇچراپ كەلگەن. يەنە بىر تەرەپتىن، ئېلىمىزنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ شەكىللىنىشى جەريانىدا، كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر بىلەن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىنى تولۇقلاش، بىر - بىرىگە تايىنىش مۇناسىۋىتى مەۋجۇت ئىدى، بۇنداق مۇناسىۋەتنىڭ تەرەققىياتى ئوبيېكتىپ جەھەتتە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى نورمال ئالماشتۇرۇشنى يولغا قويۇشنى، كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەرنى تالان - تاراج قىلىشى، پاراكەندىچىلىك سېلىشىغا خاتىمە بېرىشنى، شۇ ئارقىلىق دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىناقلىقىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى تەلەپ قىلاتتى. شۇڭلاشقا، تالان - تاراج قىلىش ۋە بۆلۈنۈش، تەپرىقىچىلىق ھالىتىنى ساقلاشنى مەقسەت قىلغان ئۇرۇشلار تاجاۋۇزچىلىق خاراكتېرىدىكى ئادالەتسىز ئۇرۇشلار ئىدى، چېگرىنىڭ خاتىرجەملىكىنى ساقلاش، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئۇرۇشلار ئادالەتلىك تەرەققىيپەرۋەر ئۇرۇشلار ئىدى. قىسقىسى، تارىختىكى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشلارنى ماركسىزملىق مەيداندا تۇرۇپ كونكرېت تەھلىل قىلىش كېرەك. لېكىن ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى ئۇنداق قىلمىغان. ئاپتور ئېلىمىز تارىخىدىكى ھون، تۈرك قاتارلىق كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشلارنى ئېلىمىزنىڭ بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلەت بولۇپ شەكىللىنىش جەريانى دائىرىسىدە تەھلىل قىلماي، ئوخشاش بولمىغان ھۆكۈمران سىنىپلار گۇرۇھلىرى ئوتتۇرىسىدىكى، ھۆكۈمران سىنىپلار بىلەن ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەمەلىي پايدا-زىيان مۇناسىۋىتىنىمۇ تەھلىل قىلماي، بەلكى كىشىلەرگە ئەتەي مۇنۇلارنى ئۇقتۇرماقچى بولغان: ھون، تۈرك قاتارلىق كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى، شۇڭا ئۇلار قىلغان ئۇرۇشلار، جۈملىدىن تالان-تاراج خاراكتېرىدىكى ئۇرۇشلار، بۆلۈپ بىرلىكنى بۇزىدىغان

(داۋامى 3-بەتتە)

(بېشى 2-بەتتە)

ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى تەرەققىيپەرۋەر، ئادالەتلىك ئۇرۇشلار؛ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خاندانلىقلار خەنزۇلارنىڭ خاندانلىقى، ئۇلار قىلغان ئۇرۇشلار، جۈملىدىن تالان-تاراج قىلىشقا قارشى تۇرغان ئۇرۇشلار، بۈيۈك بىرلىككە پايدىلىق ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى «تاجاۋۇز قىلىش»، «ئادالەتسىز» ئۇرۇشلار. ئاپتور مۇشۇنداق مەيدانى ئاساسىدا، «ئۇيغۇرلار» دېگەن كىتابىدا دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ياقلىغان ۋە باشقا مىللەتلەر بىلەن خەنزۇلارنىڭ ئىناق ئۆتۈشىنى تەشەببۇس قىلغان تارىخىي شەخسلەرنى «خائىنلار» دەپ قارىلىغان، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خاندانلىقلارغا قارشى تۇرغان كىشىلەرنى «شىر يۈرەك قەھرىمانلار» دېگەن، يەنە كېلىپ «خەلقنىڭ ئازادلىقى ۋە مۇستەقىللىكى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ۋە كۈرەش قىلىۋاتقان كىشىلەر»گە «شىر يۈرەك قەھرىمانلار»غا ئوخشاش، ئاتالمىش خەلقنىڭ «ئازادلىقى ۋە مۇستەقىللىكى» ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنى تەۋسىيە قىلغان. ئاپتور بىرىنى ماختاپ، بىرىنى چۆكۈرگەن، بۇنىڭدىن ئاپتورنىڭ سىياسىي مەيدانى، سىياسىي پوزىتسىيىسىنى ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولمامدۇ؟

قىسقىسى، ئۈچ كىتابتىكى خاتالىق ئېغىر. ئۈچ كىتاب ئىلمىي ئەسەر قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، مىللىي «مۇستەقىللىك»نى يادرو قىلغان، ۋەتەن بىرلىكىنى پارچىلايدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان بىر قاتار ئىدىيە، قاراشلارنى تەپتارتماستىن تەرغىپ قىلغان ۋە تارقاتقان، ئۇ ناھايىتى زور ئالدامچىلىق خاراكتېرىگە ئىگە. ئۈچ كىتاب ئاپتورىنىڭ ئىدىيىۋى سىستېمىسى، نەزەرىيىۋى قارىشى ۋە سىياسىي مەيدانى پانتۈركىست مۇھەممەت ئىمىننىڭكى بىلەن تامامەن بىردەك. شۇڭا ئېيتىمىزكى، ئۈچ كىتاب ئاپتورىنىڭ خاتالىقى ئىلمىي پەن قارىشى جەھەتتىكى خاتالىق بولۇپلا قالماستىن، بەلكى سىياسىي مەيدان، سىياسىي نۇقتىئىنەزەر جەھەتتىكى خاتالىق. بۇنىڭغا سەل قاراشقا بولمايدۇ.

بۇ يەردە يەنە بىر مەسىلىنى تەكىتلەپ ئۆتمەكچىمەن. بىز ئەزەلدىن شۇنداق دەپ قاراپ كەلدۇقكى، ئۇيغۇرلار دۆلىتىمىزدىن ئىبارەت كۆپ مىللەتلىك ئائىلىنىڭ مۇھىم بىر ئەزاسى، ئۇلار پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، ئۇلار جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى يارىتىش، ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنىنى ئېچىش، بىرلىككە كەلگەن، كۆپ مىللەتلىك دۆلىتىمىزنى بەرپا قىلىش جەريانىدا ئۇلۇغ تۆھپىلەرنى قوشقان؛ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى جۇڭگو تارىخىنىڭ بىر قىسمى، شۇنداقلا جۇڭگو زېمىنىنىڭ بىر قىسمى بولغان شىنجاڭ تارىخىنىڭ مۇھىم تەركىبى. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى توغرىسىدىكى تەتقىقاتنى ياخشى ئېلىپ بېرىش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت

لاشىش بىلەن بىرلەشتۈرگەندىلا، ئەجەللىك يېرىگە تەككۈزۈپ شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ ئەكسىيەتچىل ئىدىيىۋى ماھىيىتىنى تونۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى تەربىيىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرغىلى بولىدۇ.

پانتۈركىزم 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا تۈركىيىدە باش كۆتۈرگەن ئىجتىمائىي پىكىر ئېقىمى بولۇپ، زاۋاللىققا يۈز تۇتقان فېئودال پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى سىنىپىي زىددىيەتنى يوققا چىقىرىش، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بارلىق مىللەتلەر ۋە تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەرنى بۈيۈك تۈرك ئىمپېرىيىسى تىكلەپ تەشكىللەشنى تەشەببۇس قىلىشتىن ئىبارەت. بۇ ئىجتىمائىي پىكىر ئېقىمى جاھانگىرلارنىڭ مەملىكىتىمىزگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشىگە ئەگىشىپ شىنجاڭغا تارقالغان. جۇڭگو يېرىم مۇستەملىكە، يېرىم فېئوداللىق جەمئىيەتكە ئايلىنىپ قالغاندىن كېيىن، مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇنغا ئىگە شىنجاڭ جاھانگىرلار تالىشىدىغان مۇھىم بىر جاي بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچى كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ، پانتۈركىزمنى ئەكسىيەتچىل ئىدىيىۋى قورال قىلىپ، شىنجاڭنى پارچىلاش ھەرىكىتى بىلەن تەلۋىلەرچە شۇغۇللانغان. مۇھەممەت ئىمىن پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلغان ۋە ئاكتىپ يولغا قويغان بىر كاتتىباش. ئۇ 1933-يىلى ئەنگىلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ مەدەت بېرىشى ئارقىسىدا، قاراقاش ناھىيىسىدە توپىلاڭ قوزغاپ، خوتەننى ئىگىلەپ، ئۆزىنى «خوتەن ۋاڭى» دەپ ئاتىغان، كېيىن سابىت داموللا بىلەن بىرلىشىپ، قەشقەردە «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نى قۇرۇپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» «مەڭگۈ مۇستەقىل» دۆلەت، ئۇ «تۈرك مىللىتىدىن باشقا بارلىق مىللەتلەرگە قارشى تۇرىدۇ» دەپ جاكارلىغان. ئەمما ئۆمرى قىسقا بولغان بۇ ئەكسىيەتچىل ھاكىمىيەت پەقەت ئۈچ ئاي مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇپ، ئۈزۈل-كېسىل گۇمران بولغان، مۇھەممەت ئىمىن چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن، 1940-يىلى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دېگەن ئەكسىيەتچىل ئەسەرنى نەشر قىلدۇرغان.

«شەرقىي تۈركىستان تارىخى» شىنجاڭدا پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلغان ۋە ئۇنى شىنجاڭغا ئېلىپ كىرگەن ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى ئەسەر، ئۇنىڭدا ئەكسىيەتچىل سىياسىي قاراش، تارىخ قارىشى، مىللەت قارىشى، دىن قارىشى ئۇجەسسەملەنگەن، ئۇنىڭدا ئاتالمىش «تۈرك مىللىتى»نىڭ تارىخىي ئورنى ھەدەپ كۆككە كۆتۈرۈلگەن، ئاتالمىش «تۈرك دۆلىتى»نىڭ چېگرا دائىرىسى خالىغانچە مۇبالىغە قىلىنغان، ئاتالمىش «ئورتاق تۈرك مەدەنىيىتى» ھەدەپ تەرغىب قىلىنغان، پانتۈركىزم تەلۋىلىكى

يەتتىكى كۆچۈرۈلمىسى، شۇڭا ئۇ ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيانلىق. بۇلار شۇنى كۆرسىتىدۇكى، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» سىياسىي، ئىدىيە جەھەتتە ئەكسىيەتچىل، ئۇ ئاز دېگەندە بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىگە ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. بۇ كىتاب، ئەمەلىيەتتە، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشتىكى قىبلىنامىسى بولۇپ قالدى. بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ ۋەقەسى بۇنى گەۋدىلىك ئىسپاتلىدى.

تارىخىي تەجرىبىلەر بىزنى تەربىيىلىدى، ئەكسىيەتچىل ئەسەرلەر تەنقىد، كۈرەشسىز تارىخ سەھنىسىدىن چۈشۈپ كەتمەيدۇ، ئېھۋالنى زەھەرلەيدۇ، كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى چىرىتىدۇ. ھازىر «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نى ئۈزۈل-كېسىل تەنقىد قىلىپ، ئۇنىڭ زەھەرلىرىنى تازىلايدىغان پەيت كەلدى، ئۈچ كىتاب توغرىسىدىكى تەنقىدنى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» توغرىسىدىكى تەنقىد بىلەن بىرلەشتۈرگەندىلا، ئۈچ كىتابتىكى خاتالىقنىڭ ئېغىرلىقىنى ئېنىق كۆرۈۋالغىلى، تۈپ خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشتىكى مەنىۋى تۈۋرۈكىنى تۈپ ئاساسىدىن قومۇرۇپ تاشلاپ، كادىرلار ۋە ئاممىنى تەربىيىلەپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى شىنجاڭنى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ گۈللەندۈرگىلى بولىدۇ.

ئىككىنچى، ئۈچ كىتاب مەسىلىسى شىنجاڭنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى سىنىپىي كۈرەشنىڭ جىددىيلىكىنىمۇ ئەكس ئەتتۈردى، ئۇ شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى گەۋدىلىك ئىپادىسى. ئۇ بىزگە شۇنى يەنە بىر قېتىم ئۇقتۇردىكى، سوتسىيالىزم شارائىتىدا، سىنىپىي كۈرەش يەنىلا مۇئەييەن دائىرىدە ئۇزاق مۇددەت مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدۇ، بەزىدە ھەتتا ناھايىتى كەسكىن بولىدۇ. كۈرەشتىكى مەركىزىي مەسىلە ھاكىمىيەت مەسىلىسى. ئىنقىلابىي سىنىپلارمۇ، ئەكسىلئىنقىلابىي سىنىپلارمۇ ھاكىمىيەتنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، ھامان ئالدى بىلەن جامائەت پىكرى تەييارلايدۇ، كۈرەش ھامان ئالدى بىلەن ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە ئەكس ئېتىدۇ، بۇ، كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق بولمىغان ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت. دەرۋەقە، بۇ خىل كۈرەشنى مۇبالىغە قىلىۋېتىش، سىنىپىي كۈرەشنى كېڭەيتىۋېتىش خاتا، لېكىن، بۇ خىل كۈرەشكە سەل قاراش ۋە ئۇنى كۆرمەسلىكمۇ خاتا.

شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن بۇيانقى تارىخ بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ زادىلا توختاپ قالمىغانلىقىنى كۆرسەتتى. گەرچە ھەر قايسى تارىخىي مەزگىللەردە كۈرەشنىڭ شەكلى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن بارلىق بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلى-

لىلەرنى تۇتۇش، ئۇلارنى بىر-بىرلەپ ئۈزۈل-كېسىل ئېنىقلاش، بىر-بىرلەپ پۇختا ھەل قىلىش، شۇ ئارقىلىق ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى ھەممە بازىلارنى پارتىيىنىڭ مەھكەم ئىگىلىشىگە كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

ئۈچىنچى، ئۈچ كىتاب مەسىلىسى بىزگە شۇنىمۇ ئۇقتۇردىكى، ھەر مىللەت كادىرلىرىنىڭ، بولۇپمۇ رەھبەرىي كادىرلارنىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈكىنى ئۆستۈرۈش، سىياسىي پرىنسىپاللىقىنى ۋە سىياسىي جەھەتتىكى قەتئىيلىكىنى كۈچەيتىش ئىنتايىن مۇھىم. ئۈچ كىتابتىكى خاتالىقنى بەزى يولداشلار سەزدى، بەزى يولداشلار سېزەلمىدى، ئايرىم يولداشلار ھەتتا ئۇنى قارىغۇلارچە ماختىدى، بۇ مەسىلىنى ھەل قىلالماي، ھازىر بۇ ئۈچ كىتاب نەشر قىلىنغان بولسا، كېيىن يەنە قانداقتۇر باشقا كىتابلار نەشر قىلىنىشى مۇمكىن. بۇ نەشرىيات تارماقلىرىنىڭلا مەسىلىسى بولماستىن، بەلكى پۈتكۈل ئىدىيىۋى سەپتىكىلەر ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە. بۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىدىكى تۈپ سەۋەب شۇكى، بەزى يولداشلىرىمىزنىڭ ماركسىزملىق جەھەتتىكى ئاساسى پۇختا ئەمەس، ئۇلار ماركسىزملىق دۇنيا قاراش ۋە مېتودولوگىيىنى ھەقىقىي ئۆگىنىۋالمىغان، ماركسىزملىق سىياسىي قاراش، مىللەت قارىشى، دىن قارىشى، مەدەنىيەت قارىشى قاتارلىق ئاساسىي نەزەرىيىلەر ھەققىدە تېخى سىستېمىلىق ۋە چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە ئەمەس. نەتىجىدە، نەزەرىيە جەھەتتىكى مۈجمەللىك سىياسىي جەھەتتىكى تەۋرىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، بەزىلەر چوڭ ھەق-چوڭ ناھەقلىق ئالدىدا ئارسالدى بولدى، بىر قارارغا كېلەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن بەزى خاتالىقى بار ئەسەرلەر، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان ئەسەرلەر ۋە باشقا ساغلام بولمىغان ئەسەرلەر توسالغۇسىز ئوتتۇرىغا چىقىپ، خەلقنى، بولۇپمۇ ياش-ئۆسمۈرلەرنى زەھەرلىدى. ئەھۋال بىزگە شۇنى ئۇقتۇردىكى، چوقۇم پارتىيە، سوتسىيالىزم ئىشلىرى ۋە ھەر مىللەت خەلقى ئالدىدا يۈكسەك دەرىجىدە جاۋابكار بولىدىغان مەسئۇلىيەتچانلىق ھېسسىياتى بىلەن ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى، دېڭ شياۋپىڭ ئەسەرلىرىنى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئەۋلاد رەھبەرلىك كوللېكتىپىنىڭ بىر قاتار مۇھىم يوليورۇقلىرىنى يۈزەكى ئەمەس، بەلكى ئەستايىدىل، پارچە-پۇرات ئەمەس، بەلكى سىستېمىلىق، دوگما ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىنىپ، سىياسىي سەزگۈرلۈكىمىزنى، سىياسىي پرىنسىپاللىقىمىزنى ۋە سىياسىي جەھەتتىكى قەتئىيلىكىمىزنى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈشىمىز، ئىدىيىۋى سەپتىكى ھەر قايسى تارماقلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشلەپ، 20-ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئون يىلىدا دۆلىتىمىز ئۈچۈن دەۋرگە مۇناسىپ تۆھپە قوشۇشىمىز كېرەك.

3. ئىشنى ئىجابىي تەرىپىدىن باشلاپ، ئۈچ

بەرپا قىلىش جەريانىدا ئۇلۇغ تۆھپىلەرنى قوشقان؛ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى جۇڭگو تارىخىنىڭ بىر قىسمى، شۇڭلاشقا جۇڭگو زېمىنىنىڭ بىر قىسمى بولغان شىنجاڭ تارىخىنىڭ مۇھىم تەركىبى. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى توغرىسىدىكى تەتقىقاتنى ياخشى ئىشلەپ بېرىش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىجتىمائىي پەن، مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ شەرەپلىك ۋەزىپىسى. ھازىر بەزىلەر ئۈچ كىتاب مەسىلىسى ئىلىم-پەندىكى ئوخشاش بولمىغان قاراش مەسىلىسى، دەپ ھېسابلىماقتا. بۇنداق قاراش توغرا ئەمەس. بىر مۇنچە مۇتەخەسسىلەرنىڭ سۆزلىرى شۇنى چۈشەندۈرۈپ بەردىكى، ئۈچ كىتابنىڭ ئاپتورى ھەرگىزمۇ «ئەستايىدىل ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق» بىلەن، «تارىخقا تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە ئىلمىي تەرىقىدە مۇئامىلە قىلىپ»، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تارىخىنىڭ «ھەقىقىي قىياپىتى» نى يېزىپ چىققان بولماستىن، بەلكى تارىخنى بۇرمىلاپ ۋە ئويدۇرۇپ چىقىپ، مۇھەممەت ئىمىننىڭ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نى كۆچۈرۈۋېلىپ، مەلۇم سىياسىي نۇقتىئىنەزەرنى مەقسەتلىك تەشۋىق قىلغان. مۇشۇنداق ئاتالمىش تارىخىي ئەسەرنى مۇھاكىمە قىلماي ۋە بايرىقىمىز روشەن ھالدا تەنقىد قىلماي، ئۇنىڭدىكى خاتالىقلارنىڭ تارقىلىشىغا يول قويىدىغان بولساق، ئۇ ھالدا، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا ئىنتايىن مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن مۇئامىلە قىلغان بولىمىز. «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنى تەنقىد قىلىپ، ئۇيغۇر تارىخىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشلا ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تارىخىغا ھەقىقىي ھۆرمەت قىلغانلىق ۋە ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنلىك بولىدۇ.

2. ئۈچ كىتابتىن ئويلىغانلىرىمىز

«ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتاب 1986-يىلدىن 1989-يىلغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىككى نەشرىيات تەرىپىدىن ئىلگىرى-كېيىن نەشر قىلىپ تارقىتىلدى، ئۇنىڭدىكى خاتا نۇقتىئىنەزەرنىڭ زەھەرلىرى پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىلىپ، يامان ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇنىڭدىكى ئاساسىي ساۋاق مۇنداق ئۈچ مەسىلىدە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى، ئۈچ كىتاب يېقىنقى بىر ئەسىردىن بۇيان پانتۈركىزمنىڭ شىنجاڭدا تارقالغانلىقى ۋە شىنجاڭغا تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى، بۆلگۈنچىلىكنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى ئەسىرى بولغان «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نىڭ بۈگۈنكى كۈندىكى كۆچۈرۈلمىسى. ئۇنىڭ چوڭقۇر خەلقئارا ۋە ئىچكى ئارقا كۆرۈنۈشى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى چوڭقۇر تارىخىي مەنبەسى ۋە ئىدىيەۋى مەنبەسى بار. شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك پىكىر ئېقىمى پانتۈركىزمنى ئۆزىنىڭ ئىدىيەۋى، نەزەرىيەۋى ئاساسى قىلغان، بۇنى ئېنىق تونۇغان ۋە ئۈچ كىتابنى تەنقىد قىلىشنى پانتۈركىزمنى ھەم ئۇنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېردىكى ئەسىرى بولغان «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نى تەنقىد قىلىش ھەم ئۇنىڭ تەسىرلىرىنى تازى-

...ىي قاراش، تارىخ قارىشى، مىللەت قارىشى، دىن قارىشى مۇجەسسەملەنگەن، ئۇنىڭدا ئاتالمىش «تۈرك مىللىتى» نىڭ تارىخىي ئورنى ھەددىن كۆككە كۆتۈرۈلگەن، ئاتالمىش «تۈرك دۆلىتى» نىڭ چېگرا دائىرىسى خالىغانچە مۇبالىغە قىلىنغان، ئاتالمىش «ئورتاق تۈرك مەدەنىيىتى» ھەددىن تەرغىپ قىلىنغان، پانتۈركىزم تەلۋىلىكى قوزغىتىلغان. ئۇ جاھانگىرلار روشەن تاجاۋۇزچىلىق مۇددىئاسى بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن ئۇقۇمنى شىنجاڭغا زورلاپ تېڭىپ، شىنجاڭ «دۇنيادا ئەڭ قەدىمىي، ئەڭ مەشھۇر، مەدەنىيىتى ئەڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان» «مۇستەقىل دۆلەت» دەپ تەرغىپ قىلغان؛ شىنجاڭنىڭ غەربىي خەن سۇلالىسىدىن تارتىپ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغان؛ «شەرقىي تۈركىستان» نىڭ «دۆلەت قارىشى، مىللەت ئېڭى، دىن قارىشى» نى «كۈچەيتىش» نى تەرغىپ قىلغان؛ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى «كىرچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ»، «ئىرىشىپ كۈرەش قىلىش» قا، «جۇڭگونىڭ ئىسكەنجىسىدىن مەڭگۈ قۇتۇلۇش» قا قۇتراتقان؛ ئۇ شىنجاڭ تارىخىدا ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەنزۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى زەھەرخەندىلىك بىلەن بۇرمىلىغان، خەنزۇلار بىلەن ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستانە ئالاقىنى، تارىخ تەرەققىياتىنىڭ تىنچلىق، بىرلىككە كېلىشتىن ئىبارەت ئاساسىي ئېقىمىنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلغان، بۇ مۇناسىۋەتنى «تاجاۋۇز قىلىش» بىلەن «تاجاۋۇز قىلىنىش» مۇناسىۋىتى قىلىپ كۆرسەتكەن، خەنزۇلارنى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دۈشمىنى دەپ قارىغان ۋەھاكازا. ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىل نۇقتىئىنەزەرلىرى يىغىنچاقلىغاندا، «مىللىتىمىز تۈرك، يۇرتىمىز شەرقىي تۈركىستان» دېگەن شوئاردىن ئىبارەت، تېگى-تەكتىدىن ئېيتقاندا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ بىرلىكىنى پارچىلاپ، شىنجاڭدا «شەرقىي تۈركىستان» دېگەن «مۇستەقىل دۆلەت» قۇرۇشتا ئۇرۇنۇشتىن ئىبارەت. ئارىدا نەچچە ئون يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۈگۈنكى كۈندىمۇ چەت ئەللەردىكى دۈشمەن كۈچلەر تۈرلۈك يوللار ئارقىلىق شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىپ، «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دىكى بىر قاتار ئەكسىيەتچىل نۇقتىئىنەزەرلەرنى داۋاملىق تەرغىپ قىلماقتا؛ شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچى كۈچلەرمۇ بۇ كىتابنى گۆھەردەك ئەتىۋارلاپ، ئۇنى «بۈيۈك ئىلمىي تارىخىي ئەسەر» دەپ ماختىماقتا ھەمدە ئۇنى مەخپىي بېسىپ تارقىتىپ، خېلى چوڭ ئىدىيەۋى قالايمىقانچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بىز ھازىر تەنقىد قىلىۋاتقان «ئۈچ كىتاب»تا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» دىكىدەك ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان، ھەتتا ئۆزىنى ماركسىزمنىڭ بەزى سۆز-ئىبارىلىرى بىلەن پەردازلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاساسىي سىياسىي مەيدانى، نەزەرىيەۋى نۇقتىئىنەزەرلىرى «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» بىلەن تومۇرداش، ئۇ «شەرقىي تۈركىستان تارىخى» نىڭ يېڭى ئىچكى-تاشقى ۋەزى-

شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن بۇيانقى تارىخ بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ زادىلا توختاپ قالمىغانلىقىنى كۆرسەتتى. گەرچە ھەر قايسى تارىخىي مەزگىللەردە كۈرەشنىڭ شەكلى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن بارلىق بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى ئۆزىگە مەنىۋى تۈۋرۈك قىلىشتىن، «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇشنى نىشان قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ كەلدى، شۇنداق قىلىپ، كۈرەشنىڭ تۈگۈنى ھامان ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش ياكى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداشتىن ئىبارەت تۈپ مەسىلىگە مەركەزلەشتى. بولۇپمۇ يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، خەلقئارادىكى چوڭ كىلىمات بىلەن مەملىكەت ئىچىدىكى كىچىك كىلىماتنىڭ تەسىرىدە، چەت ئەللەردىكى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ مىللەت، دىن مەسىلىلىرىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىش ۋە ئاغدۇرمىچىلىق، بۇزغۇنچىلىق قىلىش ھەرىكەتلىرىنى جىددىيلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىپ، ئىچكى-تاشقى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر ئۆز ئارا ماسلىشىپ، قۇتراپ كەتتى. مۇشۇنداق ئارقا كۆرۈنۈش ئاستىدا، ئۈچ كىتاب ئارقا-ئارقىدىن نەشر قىلىندى، ئاپتور تارىخنى بۇرمىلاش، ئۆزگەرتىش ۋە ساختا تارىخ ياساش ئارقىلىق، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان بىر قاتار خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى تارقىتىپ، ئوبيېكتىپ جەھەتتىكى ئىچكى-تاشقى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنىڭ سىياسىي ئېھتىياجىغا ماسلاشتى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە تۈپتىن خىلاپلىق قىلدى.

ئۈچ كىتاب مەسىلىسى بىزنى ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە مېڭىمىزنى سەگەك تۇتۇپ، بازىلارنى پرولېتارىيات ئىدىيەسى ئارقىلىق قەتئىي ئىگىلەشكە ئاگاھلاندۇردى. نۆۋەتتە، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئىدېئولوگىيە ساھەسىنىڭ ئەھۋالى ئومۇمەن ئالغاندا ياخشى، لېكىن سىياسىي-ئىدىيە، مىللەت، دىن، تارىخ، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردە بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش پىكىر ئېقىمى تېخى ئۈزۈل-كېسىل تازىلانمايلا قالماستىن، بەلكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە بۇرژۇئاچە مىللەت قارىشى، تارىخ قارىشى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىمۇ تېخى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مەۋجۇد بولۇپ تۇرماقتا. ئەگەر بۇ ۋەزىيەت ھەققىدىكى تونۇشىمىز يېتەرلىك بولمىسا، پرولېتارىيات ئىدىيەسى ئارقىلىق بازىلارنى بىر-بىرلەپ ئىگىلەشتە چىڭ تۇرمىساق، ئۇ ھالدا، ئىنتايىن چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويۇشىمىز، ھەتتا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇقىملىق ۋە تەرەققىياتتىن ئىبارەت ئومۇمىيلىقىغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويۇشىمىز مۇمكىن. شۇڭا، ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار، بولۇپمۇ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى ئاساسىي رەھبىرىي يولداشلارنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى خىزمەتلەرنى قەتئىي، بوشاشماستىن، چىڭ ۋە ياخشى تۇتۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئوخشاش بولمىغان قاتلاملارنىڭ ئىدىيەۋى ھالىتىنى دائىم ئىگىلەپ ۋە تەھلىل قىلىپ تۇرۇش، ئومۇمىيلىققا ئالاقىدار بولغان مۇھىم مەسى-

مىزنى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈشىمىز، ئىدىيەۋى سەپتىكى ھەر قايسى تارماقلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشلەپ، 20-ئەسىرنىڭ ئاخىرقى ئون يىلىدا دۆلىتىمىز ئۈچۈن دەۋرگە مۇناسىپ تۆھپە قوشۇشىمىز كېرەك.

3. ئىشنى ئىجابىي تەربىيەدىن باشلاپ، ئۈچ كىتابنىڭ زەھەرلىرىنى ئۈزۈل-كېسىل تازىلاش كېرەك

«ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنىڭ ئېغىر خاتالىقىنى ۋە ئۇ جەمئىيەتتە پەيدا قىلغان، پەيدا قىلىشى مۇمكىن بولغان ئېغىر زىياننى نەزەردە تۇتۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، تۆۋەندىكى بىر نەچچە تۈرلۈك خىزمەتنى چىڭ ۋە ياخشى تۇتۇپ ئىشلىشىمىز كېرەك:

بىرىنچى، ئۈچ كىتابتىن ئىبارەت قالتىس سەلبىي دەرسلىكتىن تولۇق پايدىلىنىپ، پارتىيىنىڭ مەركىزىي خىزمىتىگە ۋە كادىرلار، ئاممىنىڭ ئىدىيەۋى ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت كادىرلار، ئاممىغا، ياش-ئۆسمۈرلەرگە پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش توغرىسىدا بىر قېتىم چوڭقۇر ئىجابىي تەربىيە ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك. كىچىك تىپتىكى سۆھبەت يىغىنى، تارىخ مەسىلىلىرى ھەققىدىكى مۇھاكىمە يىغىنى، دوكلات يىغىنى قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، ئىجابىي تەربىيىنى ئاساس قىلىپ، پاكىت قويۇپ، داۋلى سۆزلەپ، داۋلى ئارقىلىق كىشىنى قايىل قىلىپ، ئۈچ كىتابتىكى ئېغىر خاتالىقلارنى كەسكىن كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ كادىرلار ۋە ئامما ئوتتۇرىسىدىكى يامان تەسىرلىرىنى پەيدىنپەي تازىلاش كېرەك. تەربىيە پائالىيىتىنى بۇ يىل 5- ئايدا ئېلىپ بېرىلىدىغان مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيە ئېيى پائالىيىتى بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈش ۋە داۋاملىق تەشۋىقات خىزمىتىگە ھەم كادىرلارغا، ئاممىغا ئېلىپ بېرىلىدىغان سىياسىي تەربىيىگە سىڭدۈرۈش كېرەك. تەربىيە ئارقىلىق بەزى كىشىلەر شىنجاڭ تارىخى مەسىلىسى جەھەتتە ئۆزۈندىن بۇيان ھەل قىلالماي كېلىۋاتقان ئىدىيە، نەزەرىيە مەسىلىلىرىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ھەل قىلىپ، توغرا ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە تارىخ قارىشىنى تىكلەپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى تەربىيىنى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرۈش كېرەك.

ئىككىنچى، شىنجاڭ تارىخى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تارىخى توغرىسىدىكى تەتقىقات ھەم تەشۋىقاتنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى شىنجاڭ تارىخى ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەر تارىخىنى توغرا چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش كېرەك. بۇ، «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتاب تارقاتقان خاتا كۆز قاراشلارنى تۈپ ئاساسىدىن تۈزىتىپ، ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە تارىخ

(داۋامى 4 - بەتتە)

تاماكا چەكمەيلى، چەككەنلەرنى چەكلەيلى

تاماكا چېكىش سالامەتلىككە بەكمۇ زىيانلىق

تۇرۋانىش مۇقانوۋ

تاماكا چېكىش تۈپەيلىدىن راك كېسەللىكى پەيدا بولۇشتىن سىرت ئېغىز بوشلۇقى ياللۇغى، كاناي ياللۇغى، ئۆپكە ئىششىقى، ئۆپكە تىپلىق يۈرەك ئاغرىقى، ئاشقازان ياللۇغى، ئاشقازان يارىسى، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، يۈرەك كېسەللىكى، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك كېسەللىكى، نېرۋا ئاجىزلىق ۋە كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاش قاتارلىق ئون نەچچە تۈرلۈك كېسەللىكنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. تاماكىنىڭ ئىسى تاماكا چەكمەيدىغان ئادەمنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، ئىلمىي تەتقىقاتقا ئاساسلانغاندا، بىر قېتىم تاماكا شورىغاندا، كاربون ئوكسىدى، كاربون IV ئوكسىدى، PO—210 قاتارلىق 4000 گە يېقىن راك پەيدا قىلغۇچى زىيانلىق ئېلېمېنتلار كىشى بەدىنىگە كىرىدۇ، تاماكىنىڭ ئىسى ئېغىز، بۇرۇن ۋە ئۆپكىدە بىر قەۋەت كۆمۈر مېيىنى تىزراقلاشتۇرىدۇ، بەدەندىكى مۇنداق كۆمۈر مېيى هاراقنىڭ تەركىبىدىكى ئىسپىرتنىڭ ئېرىتىشى بىلەن كىلىتكىلار پوستىدىن ئوڭاي ئۆتۈپ راك كېسەللىكىنى پەيدا قىلىدۇ.

تاماكا چېكىشتىن ئۆپكە راكىنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى خېلى بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى، بۇنىڭدا شۇنى بىلىش كېرەككى، تاماكا بىلەن هاراق بىرىكىپ، راك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇش شارائىتىنى تېخىمۇ يارىتىدۇ. تاماكا چېكىشتىن جىگەر زەخىملىنىدۇ. جىگەرنىڭ زەھەرلىنىشنى قايتۇرۇش رولى بار، تاماكا كۆپ چېكىلسە، تاماكىدىكى زەھەرلىك ماددىلار بەدەنگە كەينى-كەينىدىن كىرىپ، جىگەرنىڭ زەھەر قايتۇرۇش رولىنى ئاجىزلىتىدۇ، ئەگەر بەدەندىكى زەھەرلىك

تاماكىنىڭ نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرىمۇ ئېغىر بولىدۇ، ئادەتتە نەپەس ئالغان ۋاقىتتا قوبۇل قىلغان ئوكسىگېن قىزىل قان كىلىتكىلىرىنىڭ تارقىتىشى بىلەن بەدەننىڭ هەر بىر هۈجەيرىلىرىگە يەتكۈزۈلىدۇ. تاماكا ئىسىدىكى كاربون ئوكسىدىنىڭ قىزىل قان كىلىتكىسى بىلەن بىرىكىش قۇۋۋىتى ئوكسىگېننىڭكىدىن 240 هەسسە يۇقىرى بولىدۇ، كاربون ئوكسىدى بەدەنگە كىرىشى بىلەن دەرھال قىزىل قان كىلىتكىلىرى بىلەن بىرىكىپ ئوكسىگېننى سىرتقا چىقىرىدۇ، كۈنىگە 1-2 قاپ تاماكا چېكىلسە، قىزىل قان كىلىتكىسىنىڭ 6% - 8% ئوكسىگېننى ئورگانىزملارغا يەتكۈزۈش ۋە تارقىتىش رولى يوقىلىدۇ، ئەگەر كىشىلەر ئۇزاق ۋاقىت تاماكا چېكىپ، هاراق ئىچىدىغان بولسا، ئۆپكىدىكى ئارتېرىيە بىلەن ۋېنانىڭ ئوكسىگېننى ئالماشتۇرۇش قۇۋۋىتى توسالغۇغا ئۇچراپ، ئادەمدە نەپەسلىنىشتە قىيىنلىشىش، ئوكسىگېن يېتىشمەسلىك ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ، مۇنداق ئۆزگىرىش مېڭە كىلىتكىلىرىنى زەخىملەندۈرىدۇ، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، يۈرەك كېسەللىكى ۋە مېڭىگە قان قۇيۇلۇشتەك ئېغىر كېسەللەرنى پەيدا قىلىدۇ.

چەت ئەللەردىكى تاماكا چەكلەش ھەرىكەتلىرى

تاماكا چەكلەش توغرىسىدا چەت ئەللەردە نۇرغۇن قىزىقارلىق ئىشلار بولغان.

كولۇمبۇ 1492 - يىلى ئامېرىكا قىتئەسىدىن تاماكا ئۇرۇقىنى ياۋروپاغا ئەكېلىپ تېرىغاندىن كېيىن خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە كىشىلەر تاماكىنى مەنزىرە ئۆسۈملۈكى ئورنىدا ئىشلەتكەن. كېيىن كىشىلەر تاماكىنىڭ چۇما قاتارلىق ئۆلۈش نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى بولغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە قارىتا بەلگىلىك ئىممۇنىتېت كۈچىگە ۋە ئالدىنى ئېلىش رولىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى بايقاپ، تاماكىغا تەدرىجىي ئومۇميۈزلۈك ئېتىبار بېرىدىغان بولغان، بولۇپمۇ 16 - ئەسىرگە كەلگەندە تاماكا ياۋروپادىكى كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.

تاماكىنىڭ كېڭىيىشى ۋە تاماكا چەككۈچىلەر سانىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ كىشىلەر قارىغۇلارچە تاماكا چېكىش سالامەتلىككە زىيانلىق دەپ تونۇشقا، تاماكىنى زەھەرلىك بۇيۇم دەپ قاراپ، ئۇنى كەڭ كۆ-

تامغا بېسىش ۋە سۇدا ئېقىتىپ ئۆلتۈرۈش قاتارلىق قاتتىق جازالارنى قوللانغان. گېرمانىيە چېركاۋلىرىدا تاماكا چەكلەش تېخىمۇ قاتتىق بولغان، تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلغۇچى بىرىنچى قېتىم دەررە يېگەن، ئىككىنچى قېتىم ئۆلۈمگە هۆكۈم قىلىنغان، ناسۋال چەككۈچىلەرنىڭ بۇرنى كېسىلگەن، چاروسىيە 17 - ئەسىردىن باشلاپلا تاماكا چېكىشنى ئومۇميۈزلۈك چەكلىگەن، قاتتىق تۈزۈم بېكىتىپ تاماكا چەككۈچىلەرگە ئۆلۈم جازاسى بەرگەن. ئەمما پادىشاھ پېتىر گوللاندىيىگە بېرىپ بىر مەھەل سەيلە - ساياھەت قىلغاندىن كېيىن تازا بەڭگى بولۇپ كەتكەن، ئۇ، ئۆزىگە تاماكا چەكلەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئەمەلدە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەچەرى بىكارغا كەتكەن.

ئاسىيادىمۇ مۇشۇ خىلدىكى تاماكا

تاماكىنىڭ نېرۋا پائالىيىتىگە قانچىلىك تەسىرى بار

شاۋكەت ئىسمايىل

بىر گرام تاماكىنىڭ 48 پىرسەنتىنى نىكوتىن ئىگىلەيدۇ ۋە بىرلا ۋاقىتتا ئادەم بەدىنىدىكى 1 مىليون 300 مىڭ هۈجەيرىنى ئۆلتۈرىدۇ. بىر ئادەم كۈنىگە ئوتتۇرا هېساب بىلەن 15 قېتىم تاماكا چەكسە، تەخمىنەن 13 مىليون هۈجەيرىسى ئۆلىدۇ. تاماكا يۇقىرىقىدەك قورقۇنۇچلۇق زەھەرلەش، خۇمار قىلىش، هوشسىزلاش ئالاھىدىلىكى بىلەن ئىنسانلارنىڭ هاياتىغا يوشۇرۇن خەۋپ ئېلىپ كەلمەكتە.

تاماكا ئىسى نەپەستىكى كىسلورودقا ئارىلىشىپ قوبۇل قىلىنىدۇ ۋە كىسلورودنىڭ مىقدارىنى تۆۋەنلىتىش بىلەن بىللە ئۆپكە پۇۋەكچىلىرى ئارقىلىق قانغا دىففۇزىيىلىنىپ نىكوتىنلىق زەھەرلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، نېرۋا هۈجەيرىلىرىنىڭ ئۆلۈش مىقدارىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ ۋە چوڭ مېڭە كونتروللۇقىدىكى هەر قايسى سىستېمىلارغا تارىلىپ، نېرۋا مەركەزلىرىدە نىكوتىن ئارقىلىق قوزغىلىدىغان ۋاستىلىك رېفلېكس پەيدا قىلىدۇ، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆپكە، ئاشقازان، قان تومۇر، ئۈچەي قاتارلىق ئەزالارنى كونترول قىلىدىغان ئۇزۇنچاق مېڭە، چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ فۇنكسىيىسىدە ئادەتلىنىش كېلىپ چىقىپ، تاماكا چەككۈچىدە تاماقتىن كېيىن تاماكا چەكمىسە كاناي شىللىق پەردىلەر تارتىشىپ، قىچىشىش، قۇرۇق يۆتىلىش، مەيدىسى ئېغىر تويۇلۇش ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە، ئاشقازان بەزلىرىنىڭ هەزىم قىلىش سۇيۇقلۇقى ئاجرىتىپ چىقىرىش فۇنكسىيىسى سۇسلىشىش ۋە جىگەر ئىقتىدارى تۆۋەنلەشتىن پەيدا بولغان تاماق سىڭمەسلىك، قاندىكى زەھەرلىنىش ۋە قان تومۇرلارنىڭ تارىيىشىدەك ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ. نىكوتىن باش مېڭە بىلەن ئارقا مېڭىدىن باشلانغان سىمپاتىك نېرۋا تۈگۈنلىرىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ تۈگۈنلەرنى ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. يۇقىرىقىلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، خۇمار تۇتۇش تاماكا چەككۈچىلەردە ئىختىيارسىز ئەسەبىيلىكنى پەيدا قىلىش بىلەن بىللە، ئۆز ئىرادىسىگە خىلاپ بولغان ئىنكاسلارنى شەكىللەندۈرىدۇ. شۇڭا، تاماكا چەككۈچىلەردە نېرۋا ئاجىزلىق، ئۇرۇقلاش پەيدا بولۇپ، ئورگانىزمنىڭ كېسەللىك ۋە مىكروبلارغا قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى تېخىمۇ تۆۋەنلەپ، ئاسانلا ئۈچەي ۋاسپالېنىيىسى، خەتەرلىك ئۆسمە، ئاشقازان ۋە (كانايچە) نەپەس يولى ۋاسپالېنىيىسى پەيدا بولىدۇ. تاماكا چەكمەيدىغانلارنى يۇقىرىقىلارغا سېلىشتۇرساق ئۇلارنىڭ نېرۋا هۈجەيرىسى ساپ بولغان كىسلورود بىلەن نەپەسلىنىپ، ئورگانىزمدا نورمال مېتابولىزم ئېلىپ بېرىلغاچقا، بەدەننىڭ كېسەلگە قارشى تۇرۇش ئىقتىدارى ئالاھىدە يۇقىرى بولۇپ، ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ.

مارجان سۆزلەر

هاراق ئىچىپ، تاماكا چەككەنلەر،
تەن سالامەتلىكى تۈگەشكەنلەر.

تاماكىنى ئادەت قىلغان،
ئۆز - ئۆزىنى يوق قىلغان.

تاماكا چەكسە بىر كىشى،
زەھەرلىنەر ئون كىشى.

تاماكىنى كۆپ تارتقان،
ئەقلى، هوشىنى يوقاتقان.

تاماكا چەككەننىڭ ئىچىمۇ كۆيەر،
تېشىمۇ كۆيەر، پۇلىمۇ كۆيەر.

تاماكا چەككەن قېرى، ياش ئادەم،
ئۆزىگە ئۆزى قەست ئادەم.

تاماكا چەككۈچى،
ئۆزىنى گۆرگە تىققۇچى.

تاماكا بىلەن دوستلاشقىنىڭ،
سالامەتلىك بىلەن خوشلاشقىنىڭ.

توپلىغۇچى: ئابدۇۋەلى ئەخمىدى

يارىتىدۇ. تاماكا چېكىشتىن جىگەر زەخىملىنىدۇ. جىگەرنىڭ زەھەرلىنىشنى قايتۇرۇش رولى بار، تاماكا كۆپ چېكىلسە، تاماكىدىكى زەھەرلىك ماددىلار بەدەنگە كەينى-كەينىدىن كىرىپ، جىگەرنىڭ زەھەر قايتۇرۇش رولىنى ئاجىزلىتىدۇ، ئەگەر بەدەندىكى زەھەرلىك ماددىلارنىڭ يىغىلىشى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىنمىسا، ئاخىرى بەدەننىڭ ئېغىر دەرىجىدە زەھەرلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. تاماكا تەركىبىدىكى خىمىيىلىك ماددىلار قاننىڭ ئۇيۇشىنى كۈچەيتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن كاپىللار قان تومۇرلىرى ئوڭاي توسىلىدۇ، كاپىللارقان تومۇرلىرىدىكى توسالغۇ قىزىل قان كىلىتكىلىرى ئارقىلىق تارقىتىلىدىغان ئوزۇقلۇق ماددىلار بىلەن ئوكسىگېننىڭ يېتىشمەسلىكىنى تۇغدۇرىدۇ، مۇشۇ سەۋەبتىن بەدەندە بىر يۈرۈش ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلىدۇ. بەزىلەر تاماكا چېكىشتىن بەدەندىكى ۋىتامىن C بىلەن ۋىتامىن B_{12} نىڭ ساقلىنىش مىقدارىنىڭ كېمىيىدىغانلىقىنى بايقىغان، ئەمەلىيەتتە بەدەندىكى بۇ ۋىتامىنلار جىگەرنىڭ نىكوتىن زەھىرىنى تازىلاشتىكى ئەڭ ئېھتىياجلىق ماددىلىرى ھېسابلىنىدۇ.

ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.

تاماكىنىڭ كېڭىيىشى ۋە تاماكا چەككۈچىلەر سانىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ كىشىلەر قارىغۇلارچە تاماكا چېكىش سالامەتلىككە زىيانلىق دەپ تونۇشقا، تاماكىنى زەھەرلىك بۇيۇم دەپ قاراپ، ئۇنى كەڭ كۆلەمدە ئەيىبلەشكە باشلىغان.

1585 - يىلى ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى تاماكا چېكىشكە قارىتا جازانى ئېغىرلاتقان، يەنى ئىمپورت قىلىنىدىغان تاماكىدىن ئېلىنىدىغان باجنى ئەسلىدىكىسىدىن 400 ھەسسە كۆپەيتىپ، تاماكىنىڭ يامراپ كېتىشىنى چەكلىمەكچى بولغان. 1595 - يىلى دورىشۇناسلار بىر پارچە ماقالە ئېلان قىلىپ، تاماكىنىڭ سالامەتلىككە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ئەنگلىيە پادىشاھى جامېس I نىڭ دىققىتىنى قوزغىغان، ئۇزۇن ئۆتمەي قوراللىق قوغدىغۇچىلار تاماكا چەككەن نۇرغۇن كىشىلەرنى باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ كەلگەن.

1635 - يىلدىن باشلاپ شۋېتسارىيە تاماكا چېكىشنى قاتتىق چەكلىگەن. تاماكا چەككۈچىلەرنى دەررە بىلەن ئۇرۇش، كېيىن تازا بەڭگى بولۇپ كەتكەن، ئۇ، ئۆزىگە تاماكا چەكلەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئەقدە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەجرى بىكارغا كەتكەن.

ئاسىيادىمۇ مۇشۇ خىلدىكى تاماكا چەكلەش تەدبىرلىرى يولغا قويۇلغان. 17 - ئەسىردە تۈركىيەدە تاماكا چېكىش ئەۋج ئېلىپ كەتكەن. بىر قىسىم تاماكا چېكىشتىن كېلىپ چىققان پايتەختتىكى زور ئوت ئاپىتىدە ئىسلام دىنىنىڭ سەردارلىرى مۇشۇ ئىش ئۈستىدە سۇلتانلىقنى تاماكا چەكلەش تەدبىرلىرىنى قوللانمىدى دەپ ئارقا - ئارقىدىن ئەيىبلىگەن. ئاخىرى سۇلتان مۇت IV تاماكا چەككەنلىكى كىشىنى ئۆلتۈرۈش بۇيرۇقىغا ئىمزا قويغان. بۇيرۇق ئېلان قىلىنىپ بىر يىل ئىچىدىلا 10 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئۆلتۈرۈلگەن، ئەمما تۆت يىلدىن كېيىن بۇيرۇق بىكار قىلىنغان.

ياپونىيەدە تاماكا زور كۆلەمدە كۆيدۈرۈلگەن، نۇرغۇن تاماكا تېرىغۇچىلار، تاماكا سودىگەرلىرى ۋە تاماكا چەككۈچىلەرگە جەرىمانە قويۇلغان، كېيىنكىلەن ھەتتا كاللىسى ئېلىنغان، چاۋشيەندىمۇ 1640 - يىلدىن كېيىن بىر جىڭدىن ئارتۇق تاماكا ئېلىپ يۈرگۈچىنىڭ كاللىسىنى ئېلىش؛ بىر جىڭغا تولمىغانلارنىڭ ھەممىسىنى تۈرمىگە تاشلاش بۇيرۇقى ئېلان قىلىنغان.

پارىسلارنىڭ تاماكا چەكلەش تەدبىرلىرى تېخىمۇ غەلىتە بولغان. 1815 - يىلى پادىشاھ ئابباس I تاماكا چېكىش جىنايىتى ئۆتكۈزگەن جىنايەتچىلەرگە تۆگىنىڭ تېزىكىنى يېگۈزۈش جازاسى بەرگەندىن باشقا، يەنە تاماكا سودىگەرلىرىنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈش بۇيرۇقىنى چۈشۈرگەن. پادىشاھ ساسىپ 1828 - يىلى تاماكا سودىگەرلىرى ۋە تاماكا چەككۈچىلەر ئېغىزىغا ئېرىتىلگەن قوغۇشۇن قۇيۇشنى بۇيرىغان.

تۇرغۇن ئەلنۇر تەرجىمىسى

تاماكا ۋە كېسەللىك

نۇرغۇنلىغان تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرى ۋە ھايۋانلارنى تەجرىبە قىلىش نەتىجىلىرى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، تاماكا چېكىش ئۆپكە راكى، ئاشقازان راكى، يۇتقۇنچاق راكى، قىزىلئۆڭگەچ راكى، كالپۇك راكى، دوۋساقراكى قاتارلىق كۆپخىل راك كېسەللىكلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئامېرىكا، ئەنگلىيە، كانادا يەتتە قېتىم كەڭ كۆلەملىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تاماكا چەككۈچىلەردە ئۆپكە راكىنىڭ قوزغىلىش نىسبىتى تاماكا چەكمەيدىغانلارنىڭكىگە قارىغاندا، 8. 10 ھەسسە يۇقىرى بولىدىغانلىقىنى، تاماكا چەكمەيدىغانلارنىڭ ئۆپكە راكى كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى $\frac{12.8}{100.000}$، ھەر كۈنى چېكىدىغان تاماكىسى ئون تالغا يەتمەيدىغانلارنىڭ $\frac{95.2}{100.000}$، ھەركۈنى 20 تالدىن ئارتۇق تاماكا چېكىدىغانلارنىڭ $\frac{235.4}{100.000}$ بولىدىغانلىقىنى، يۇتقۇنچاق راك كېسىلىگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ ئىچىدە 96پىرسەنتى تاماكا چەككۈچىلەر ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئىچىدە 52 پىرسەنتى كۈنىگە 20 تالدىن ئارتۇق تاماكا چېكىدىغانلار ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا 94 % يۇتقۇنچاق راكىغا گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ 30 يىلدىن ئارتۇق تاماكا چەككەنلىكىنى بايقىغان. تاماكا چېكىش ئېغىز بوشلۇقى راكىنىڭ قوزغىلىش نىسبىتىنى 4.1 ھەسسە، ئاشقازان راكىنى 1.58 ھەسسە، قىزىلئۆڭگەچ راكىنى 3.4 ھەسسە، يۈرەك راكىنى 1.5 ھەسسە، دوۋساق راكىنى 1.9 ھەسسە ئاشۇرۇپ، باشقا تۈرلۈك راك كېسەللىكلىرىنىمۇ پەيدا قىلىش ئامىلى بولۇپ قالىدىكەن.

پولات ئاماندىيار تەرجىمىسى

ئۆز - ئۆزىنى يوق قىلغان.

تاماكا چەكسە بىر كىشى،
زەھەرلىنەر ئون كىشى.

تاماكىنى كۆپ تارتقان،
ئەقلى، ھوشىنى يوقاتقان.

ئۆزىگە ئۆزى قەست ئادەم.

تاماكا چەككۈچى،
ئۆزىنى گۆرگە تىققۇچى.

تاماكا بىلەن دوستلاشقىنىڭ،
سالامەتلىك بىلەن خوشلاشقىنىڭ.

توپلىغۇچى: ئابدۇۋەلى ئەخمىدى

(بېشى 3-بەتتە)

قارىشىنى پۇختا تىكلەشتىكى كەم بولسا بولمايدىغان خىزمەت. ئالاقىدار تارماقلار ستراتېگىيىلىك يۈكسەكلىكتە تۇرۇپ، بۇنى ئۇزاق مۇددەتنى كۆزدە تۇتۇپ ئورۇنلاشتۇرۇشى لازىم. بىر تەرەپتىن، مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تارىخىغا ئالاقىدار مەسىلىلەر بولغان زور نەزەرىيىۋى مەسىلىلەر، مەسىلەن: مىللەتنىڭ شەكىللىنىشى مەسىلىسى، جۇڭگو ۋە جۇڭخۇا مىللەتلىرى ھەققىدىكى ئۇقۇم ھەم ئۇنىڭ مەنىسى مەسىلىسى، دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەم مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇش مەسىلىسى، تارىختىكى ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە خائىنلىق مەسىلىسى، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئاساسىي ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم مەسىلىسى قاتارلىق مەسىلىلەرنى دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىلىق بولۇش روھى بويىچە، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈپ تېخىمۇ چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، ئۇچ كىتابتا قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلگەن نەزەرىيە جەھەتتىكى ھەق-ناھەقنى يېڭىباشتىن توغرىلاش كېرەك؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئاز سانلىق مىللەتلەر يېزىقىدا شىنجاڭ تارىخىغا ئائىت ئومۇملاشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى ۋە ئوقۇشلۇق خاراكتېرىدىكى كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش، نەشر قىلىش خىزمىتىنى ياخشى تۇتۇش، بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ تارىخى ھەققىدىكى مەجمۇئەنىڭ تېمىلىرىنى تاللاش ۋە ئۇنى يېزىش، نەشر قىلىش خىزمىتىنى ياخشى تۇتۇش كېرەك. مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چەت ئەللەردىن ئاپتونوم رايونىمىزغا ئېقىپ كىرگەن شىنجاڭ تارىخى، مىللەت ۋە دىن قاتارلىق ساھەلەرگە دائىر ئەسەرلەرنى كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ تەتقىق قىلىپ، تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چەت ئەللەردىكى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزغا سىڭىپ كىرىشىنى قەتئىي توسۇشى لازىم.

ئوقۇغۇچى، ياشلار، ئوقۇتقۇچىلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ۋە شىنجاڭ تارىخى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تارىخى توغرىسىدىكى ئاساسىي ساۋات تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش ئىشىنى ياخشى تۇتۇش لازىم. ئېنىقلانغان ئەھۋالدىن قارىغاندا، «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتاب ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بىر قىسىم ياشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، بۇنىڭ ئىش يۈكسەك دىققەت - ئېتىبارىمىزنى قوزغىشى لازىم. تېزلىكتە كۈچ تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك، ھەر خىل مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن شىنجاڭ تارىخىغا دائىر ئاساسىي ساۋاتقا ياتىدىغان يۇرت تارىخى دەرسلىكىنى تۈزۈپ چىقىش ۋە ئۇنى ھەقىقىي تۈردە ئوقۇتۇش پىلانىغا كىرگۈزۈپ، پەيدىنپەي يولغا قويۇش لازىم. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە مەكتەپلىرى، كادىرلار مەكتەپلىرىمۇ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، بۇ جەھەتتىكى تەربىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشى لازىم.

قىسقىسى، ھەر جەھەتتىكى پىلانلىق، قەدەم-باسقۇچلۇق، پۇختا خىزمەت ئارقىلىق، ھەم «شەرقىي تۈركىستان تارىخى»نى تەنقىد قىلىپ سېستىپ، ئۇنى كوچىدىن ئۆتكەندە ھەممە ئادەم ئۇر - ئۇر قىلىدىغان چاشقانغا ئايلاندۇرۇشىمىز، ھەم كۆپچىلىكنى «ئۇيغۇرلار» قاتارلىق ئۈچ كىتابنىڭ خاتالىقلىرى ھەققىدە ئېنىق تونۇشقا ئىگە قىلىپ، شۇ ئارقىلىق تونۇشىنى ئۆستۈرۈش، ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش، بىرنىيەتتە ھەمكارلىشىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئون يىلدىكى ئىككىنچى قەدەملىك ستراتېگىيىلىك نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا بىرلىكتە تىرىشىش مەقسىتىگە يېتىشىمىز لازىم.

(«شىنجاڭ گېزىتى» دىن ئېلىندى)